

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

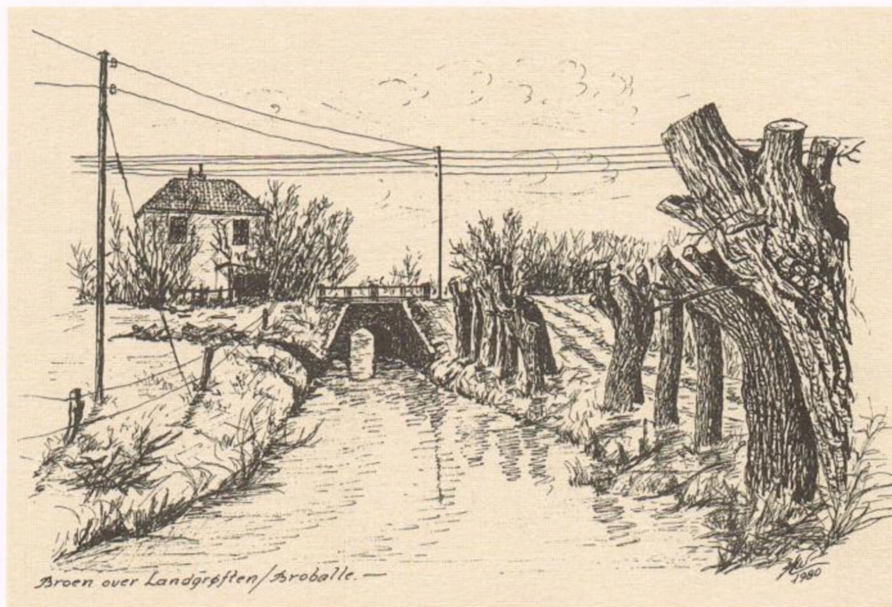
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

OKSBØL SOGN

HISTORIE FORTÆLLINGER

OKSBØL SOGN

Udgivet af
Oksbøl Sogneforening

1996

FORORD

Sognebøgerne »Oksbøl Sogn. Historie-Fortællinger« bind 1 og bind 2 udkom med to års mellemrum i h.h.v. 1980 og 1982.

Derefter gik der hele fem år, inden bind 3 så dagens lys. Nu, efter næsten ti års forløb, fandt sogneforeningens studiekreds, at det var på tide at få samlet stof til et bind 4, hvis sognebogen skulle overleve.

Vinteren 1995-96 samledes redaktionsudvalget første gang og fik i den efterfølgende tid samlet et passende antal artikler, der, som i de foregående sognebøger, er af vidt forskellig karakter, og nedfældet af forskellige skribenter, hvilket kun er med til at gøre historien endnu mere levende. Med dette bind 4 er Oksbøl Sogns historie ikke slut, for hvad skete i går er historie i morgen. Det er derfor vort håb, at denne bog må blive lige så godt modtaget, som de foregående, og samtidig være med til at fremme lysten til at fortsætte den linie, der startede i 1980.

Der skal lyde en varm tak til Fabrikant Mads Clausens Fond samt Sydbank Sønderjylland for økonomisk støtte til bogens udgivelse.

Redaktionsudvalget

Soldaten der blev pottemager

af Claus Jørn Hjelm

Jørgen Peter Nicolaisen blev født den 13. januar 1895 i Hejsager, Halk Sogn ved Haderslev, som søn af Asmus Lorens Nicolaisen og hustru Mette Marie, født Byg. Da han var omkring et år, flyttede han med sine forældre til Oksbøl, nuværende Præstegårdsvej 2, hvor hans farmor og farfar havde ejendommen, som Jørgen Peters far nu skulle overtage. I 1902 kom han i skole i Broballe, og i 1910 gik han ud af skolen efter 7 års skolegang. Fra 1910-11 gik han på Hejls efterskole. Derefter kom han ud at tjene på forskellige gårde i sognet.

Da første verdenskrig brød ud i 1914, tjente Jørgen Peter på en gård i sognet, og ganske kort efter krigsudbruddet blev hans husbond tvangsudskrevet til den tyske krigstjeneste, mens Jørgen Peter gik fri. Året efter gik det ikke helt så godt. Den 3. maj 1915 blev han udskrevet til den 10. Jægerbataljon i Nedersachsen, som maskingeværskytte blandt de tyske elitesoldater.

Efter en sparsom træning blev Jørgen Peter sendt direkte til Vestfrontens skyttegrave. Skyttegrave var måske så meget sagt, for allerede da Jørgen Peter og hans kammerater ankom, var slagmarken så sønderskudt, at der faktisk kun var tale om mudrede granathuller, som næsten ingen

beskyttelse gav mod fjendens kugler. Under et angreb nåede Jørgen Peter knap nok at høre braget, før granaten slog ned. Trykbølgen nåede han kun at fornemme, selv om det var ganske tæt ved det sted, hvor han lå sammen med sine to kammerater. Alligevel havde granatens advarende brummen i luften fået ham til at trække sit tornyster op over hovedet, før granatsplinter og jord begyndte at flyde om ørerne på de tre mænd. Derefter blev alt stille - og mørkt. Tiden stod næsten stille, mens tankerne jog gennem hans hoved og efterlod en lang række ubesvarede spørgsmål. Hvad skulle han i det hele taget på Vestfronten i en krig, der slet ikke kom ham ved? Og i tysk uniform, når hans sjæl var så dansk som noget?

Det var ikke svar nok for ham, at han boede på Als, som under første verdenskrig var en del af Tyskland. I det hele taget var det kun meget få, af de mange spørgsmål, der nogen sinde er blevet besvaret. Bare et par sekunder efter var der helt andre ting, der stod klar for Jørgen Peter. Han var levende begravet sammen med sine to kammerater. Hans to kammerater havde oplevet det pludselige mørke under jorden på samme måde, men selv om de tre mænd efter en tid fik gravet sig fri, var Jørgen Peter den eneste, der atter så dagens lys. Hans to kammerater havde mistet synet for bestandigt. Tornysteret havde reddet Jørgen Peters øjne, selv om han var blevet ramt af adskillige granatsplinter i resten af kroppen. Det var første gang, han havde været ved fronten i en meningsløs krig for et fremmed land i et andet land. De mange stormløb mod fjendens stillinger, var en hård belastning for nerverne hos Jørgen Peter og hans kammerater. En belastning, som først

Jørgen Nicolaisen som soldat, 1915-18

fik ende, da han havnede på lazarettet. Efter opholdet på lazarettet fik Jørgen Peter fire ugers orlov, hvor han kunne tage hjem til Oksbøl.

I Oksbøl kunne han se hvordan de landbrug han havde kendt, ganske langsomt forfaldt. Arbejdet blev fortrinsvis udført af belgiske og russiske krigsfanger, som overhovedet ingen interesse havde for arbejdet. Men krigen var ikke forbi for Jørgen Peter, og kort tid efter var han atter midt i krigens rædsler.

Denne gang kom han til Rumænien, hvor han måtte kæmpe mod russerne. I 1917 sendte den tyske overkomando Jørgen Peter tilbage til vestfronten, hvor skyttegravene igen blev rammen om hans unge liv, til våbenhvilen blev udskrevet i 1918. Jørgen Peter havde oplevet freden, men det blev ikke enden på de rædsler, han skulle igennem. Efter krigen endte Jørgen Peter i Leipzig, hvor han sammen med mange af sine kammerater, blev angrebet af den spanske syge. Det var næsten mere uhyggeligt end oplevelserne fra slagmarken. Bomber og granater kan man beskytte sig imod, men mod den spanske syge fandtes ingen beskyttelse. Hans kammerater døde omkring ham som fluer. Det var forfærdeligt at opleve. Også mange læger og sygeplejesker, der kæmpede for hvert enkelt menneskes liv, bukkede selv under for sygdommens ubønhørlige hærgen. Efter lang tids indlæggelse, blev han erklæret rask og kunne rejse hjem til Oksbøl.

Efter sin hjemkomst startede Jørgen Peter atter som landbrugsmedhjælper. Han kunne nemt tjene et par millioner

mark på en uge, men inflationen gjorde, at de ikke var det papir værd, som de var trykt på. Mad kunne han ikke købe, men muligvis et par støvler. Men det var ikke det han var interesseret i. Det var mad, han ville have. Jørgen Peter måtte opgive at arbejde for andre, hvis han selv ville overleve. I 1922, den 1. august, giftede han sig med den 5 år yngre Agnes Margrete, født Jensen, i Lyngby Sogn i Vendsyssel. Agnes og Jørgen Peter var tvunget til selv at få et landbrug, hvis de ville have det daglige brød. Men da pengene ikke rakte langt, måtte de tage til takke med en misligholdt gård, som de købte af Jørgen Fangel, nuværende Næsvej 38 i Mjels. Ved overtagelsen af ejendommen var der opdyrket 19 tdr. land, ejendomsskyld på kr. 22.000,00, grundskyld på kr. 8.000,00. Besætningen var på 2 heste, 5 køer, 2 ungvæg og 6-7 svin. I 1923 var Jørgen Peter på kursus på Kærhave Husmandsskole, og de kommende år fik han arbejdet gården op, så han fik flere køer og svin. Jorden fik han også oparbejdet, og den jord der lå i Mjelssø fik han drænet.

Under drænarbejdet og rydning af sten på markerne, opdagede Jørgen Peter, at ikke alle sten var almindelige. Der var potteskår - enkelte var så store, at de måtte stamme fra store krukke. Ved studier i forskellige bøger fandt han siden ud af, at netop hans marker var et tidligere stenalder hav. Også da han senere fandt stenøkser, pilespidser og andre spændende ting fra en svunden tid, blev hans interesse for Danmarks oldtid endelig vakt. Men der var ikke tid til at pleje den nye interesse. Arbejdet med jorden på gården skulle passes.

Jørgen Nicolaisen ved drejeskiven

I 1938 blev han sognefoged for Oksbøl Sogn, og i mange år var han kasserer for den Alsiske brandkasse. I 1962 gik han på aftægt, og ejendommen solgte han til Birte og Thyge Hjelm.

Nu fik han endelig tid til at pleje sin store interesse - Danmarks stenalder. Selvom man stadig kunne se ham gå rundt i plovfurerne med blikket stift rettet mod jorden for at gøre nye fund, så blev det efterhånden sjældnere. Han opholdt sig mere og mere hjemme i aftægtsboligen på gården i Mjels. Han var nu også holdt op som sognefoged efter 28 år. Han fik tildelt Dannebrogordenen.

I et lille loftsværelse var han begyndt at eksperimentere med ler. Han ville gøre det våde ler levende. Ikke gennem moderne brugskunst, men derimod med oldgammel brugskunst, som det blev gjort i stenalderen. Han ville lave nøjagtige kopier af vore forfædres potter og krukker. Mange af de potter han har lavet, er lavet efter nogle af de potteskår, som han selv har fundet på markerne, og nogle er lavet efter illustrationer, som er fundet i bøger om emnet.

Hans største problem var, at han ikke kunne få sine ting brændt, for det nærmeste brænderi lå i Sønderborg, og det ville kræve en bil. Sådan en har han aldrig ejet. Da Oksbøl Skole skulle have en brændeovn, foreslog han, at han kunne betale automatikken, hvis han måtte brænde sine ting i ovnen. Den aftale fungerede udmærket.

Hans hobby er blevet kendt over store dele af landet.

Blandt andet fordi han har foræret mange af sine potter væk. Hans rigdom kan ikke gøres op i penge. Nej, den skal tælles i de store rigdomme, der kom til ham, når han som pensionist sad ved drejeskiven på sit lille loftværelse.

Den 26. marts 1982 døde Jørgen Peter Nicolaisen i en alder af 87 år.

Om Jacob Nielsen (1890 - 1959)

af Ingeborg Maack Bisgård

Jacob Nielsen blev født den 15. oktober 1890 i landsbyen Mjels i Oksbøl Sogn på Nordals i en husmands- og håndværker slægt. Morforældrene, Anna og Hans Tinnesen, byggede husmandsstedet lidt uden for Mjels by. Faderen, Jørgen Nielsen, var som ung på langfart, bl.a. i Amerika, men kom i 1880 hjem til Mjels og giftede sig med Anne Marie Tinnesen. De overtog husmandsstedet, og samtidig arbejdede Jørgen Nielsen som murer. De fik fire børn, Kirstine, Katrine, Hans og Jacob.

Da Jacob var 3 år gammel, døde hans mor efter langvarig sygdom, og hjemmet blev - efter aftale - overtaget af hendes veninde, Anne Marie Mühlenberg, som skal have været en storartet stedmoder for børnene.

Familien har fortalt, at Jacob var et meget livligt og velbeværet barn. Han kom i den lokale landsbyskole i Mjels. Da han var 10 år gammel, opsøgte læreren hans far og stedmoder og foreslog dem, at Jacob blev sat i Realskole. Det var under Fremmedherredømmet, og pengene var små. Jacob var en høj, kraftig dreng og meget dygtig til at hjælpe ved markarbejdet, mens hans 3 år ældre bror, Hans, var

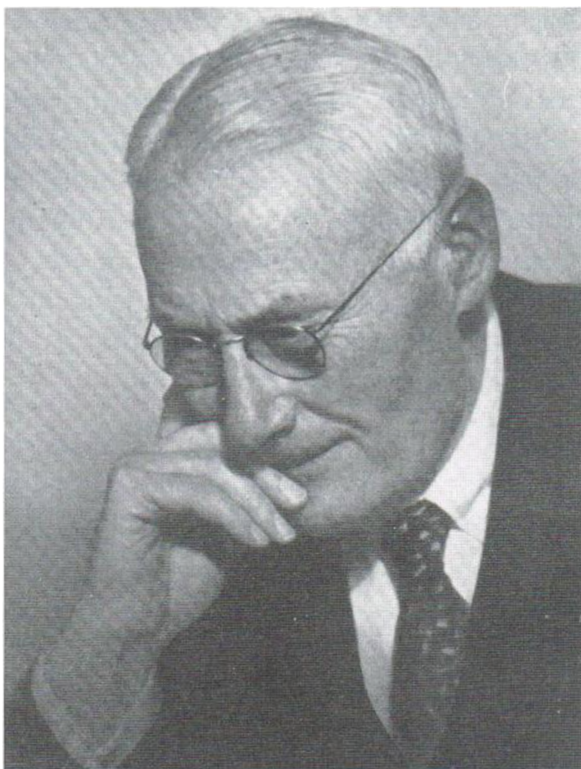
spinkel og lidt forsagt. Det lykkedes læreren at overbevise forældrene om det kloge i at lade Jacob læse, - men faderen skal have tilføjet: »Havde det endda været Hans«. Hans blev imidlertid en dygtig landmand og var i en lang årrække sognerådsformand i Oksbøl Sogn, bl.a. under 2. Verdenskrig.

Jacob kom i Realskole i Rendsborg og boede de første år hos en ugift moster, som var lærerinde. Da han var 14 år, fik han tilbudt ophold hos en familie mod at give lektiehjælp til dens to sønner,- og siden da klarede han sig økonomisk ved egen hjælp.

I det sidste gymnasieår stiftede han sammen med to klassekammerater et skoleblad. Det var forbudt, og de blev alle tre bortvist. Næste morgen skal matematiklæreren have udbrudt: »Was soll ich mit den kümmerlichen Resten anstellen?«.

Fra Rendsborg kom Jacob på Universitetet i Kiel, hvor han blev immatrikuleret i 1908. Han begyndte med at læse filosofi og litteratur, men skiftede snart til matematik. Inden for matematikken blev han især optaget af et specialområde kaldet topologi, og dette blev hans livslange interesse.

I de Kielske studenterkredse samledes et antal sønderjyder om litteratur, filosofi og musik. To af disse unge var i familie med gårdejer Peter Hansen på gården Skærtøft på Als, og dette var grundlaget for valget af familiens senere sommerbolig i Frederiksgård. Økonomien i studietiden klarede Jacob ved en omfattende privatundervisning, - blandt andre

Jacob Nielsen

Jacob Nielsen

manducerede han en ung medicinstuderende, Carola v. Pieverling, som senere skulle blive hans hustru. I 1913 tog han doktorgraden i matematik, og derefter begyndte han at aftjene sin værnepligt. Jacob skulle have været hjemsendt i efteråret 1914, men så kom krigen, og som alle sønderjyder blev han fastholdt i militæret. Efter kort tids tjeneste i Flandern kom han med Marinen til Dardanellerne, hvor han foretog ballistiske målinger. Det gav ham en højere rang og lidt mere fritid og dermed mulighed for at arbejde noget mere med sin matematik. Hjemrejsen gennem Rusland efter fredsslutningen november 1918 har han 10 år senere beskrevet i Politikens kronik 11. 11. 1928.

Årene 1919-20 brugte Jacob til genopfriskning af sin matematiske viden og sine faglige kontakter i i Göttingen og Hamburg, og i 1920-21 var han professor i Breslau. I sommeren 1921 søgte han til Danmark og blev docent på Den Kongelige Veterinære- og Landbohøjskole 1921-26. Derfra kom han som professor i Rationel Mekanik til Polyteknisk Lærestanstalt (nu Danmarks Tekniske Universitet, DTU), og efter matematikeren Harald Bohrs død i 1951 blev han kaldet til Københavns Universitet. I 1955, 65 år gammel, lod han sig pensionere for at hellige sig sit teoretiske, matematiske arbejde. Desværre blev hans otium kun af 4 års varighed. Jacob døde den 3. august 1959.

Sideløbende med sit pædagogiske og videnskabelige arbejde deltog Jacob i nationale og internationale aktiviteter. Han blev medlem af Videnskabernes Selskab 1926, senere dets kasserer og sluttelig sekretær. I tiden på DTU var han

prorektor 1944-47. I 1945 deltog han i London i UNESCO's stiftende møde og fik i årenes løb store opgaver for organisationen. Han var formand for den danske Nationalkommission i en årrække og i perioden 1952-58 medlem af Styrelsen (Executive Board).

Også hjemmøen Als kaldte på ham. Da Johan Hansen efter Genforeningen købte Nordborg Slot og indrettede det til dansk Efterskole, blev Jacob medlem af bestyrelsen og fulgte skolens arbejde med interesse i en lang årrække. Et morsomt intermezzo fandt sted i 1920. Sønderborg Statskole begyndte som dansk gymnasium, men manglede en matematiklærer. Jacob, som holdt ferie i Frederiksgård, cyklede da dagligt til Sønderborg og underviste gymnasieeleverne i matematik, indtil man fik ansat en fast lærer.

Kærligheden til den alsiske hjemstavn var livsvarig. Allerede i 1921 købte Jacob sommerhuset af sin svigermor, og dér tilbragte Carola og Jacob store dele af alle sommerferier indtil 1949. Klokkeren seks om morgenen sad Jacob ved skrivebordet. Efter morgenmaden drog hele familien til stranden. Så var der »stilletime«, og eftermiddagene blev brugt til samvær med venner og naboer, sommetider med hjælp ved høstarbejdet eller med besøg af eller hos familierne i Lavensby, Mjels og Stenderup. I en årrække indlogerede københavnske og tyske matematikere sig på omkringliggende gårde, og der blev holdt »matematisk seminar« enten i Frederiksgård eller i Fynshav, hvor Harald Bohr havde købt hus.

I hjemmet, - hvor der efterhånden kom tre børn, i rækkefølge kaldt Ingeborg, Helge og Hanna, - var Jacob en rolig, måske nærmest lidt streng far, med dyb interesse for børnenes trivsel og udvikling, og med en umiskendelig bunden varme og megen sans for humor. Han havde en smittende glæde ved sproglige finurligheder og bevarede livet igennem interessen for fremmede sprog og digtning. Der blev sunget meget i hjemmet, alsiske og andre danske sange. Jacob havde stor glæde ved naturen, og talrige er de søndage, hvor familien strejfede rundt i alle kroge af Sjælland, til fods, på cykel, eller måske med tog til Gribskov og efterfølgende traveture. I de sidste år før krigen hørte egen bil og en foldekajak med til udfoldelsesmulighederne. Og når vintermørke og kulde hæmmede aktiviteterne, satte vi os om aftenen og læste Martin N. Hansens alsiske historier og digte, og så var drømmen om næste sommers herligheder på Als nærværende igen.

I 1949 havde Jacob den glæde at kunne flytte ind i Videnskaberne Selskabs bolig »Lundehave« ved Helsingør, og dér boede han sine sidste 10 år ved det hav han altid havde elsket.

I sine yngre år skrev Jacob en del digte, som er i familiens eje. Et om hjemstavnen skal gengives her:

Forår på Als

Als, i hvis favn

jeg voksede op, du min ø, i hvis navn

varsomt jeg værnede om barndommens minde:

Drog jeg i verden end frem
skønnere, rigere egne at finde,
du er mit hjem,
hvor endnu kornet på fædrenes jord
bølgende gror.

Ret imod nord
fra Sundeveds bakker og frodige jord
sundet dig skiller med blinkende fure.
Her ved den krogede bugt,
ligger med stråtag og kalkede mure
byerne smukt,
mens over bølgen med solskin i vår
sejlene går.

Ovre i øst,
fra Drejet til Nakken din langstrakte kyst,
spejler i Lillebælt skrænter og skove.
Står jeg ved bøgenes rod,
strider mod stranden vindvakte vove
under min fod,
medens mit blik over skummende bryn
skuer mod Fyn.

Fædrene jord,
den mand, der var barn, hvor din bøgeskov gror,
ejer din vårkraft i arm og i åre.
Vi vil bag plov og i båd
værne din ære og tillidsfuldt kåre
arvtagen dåd,
bære dig stærkt gennem tiderne frem,
elske vort hjem.

Jacob Nielsen, 1910

Soldat i 1. Verdenskrig

fortalt af Chresten Madsen, Oksbøl

Christen Madsen blev født i Stevning i 1883 på »Stevninggård«. Han fik sin landbrugsuddannelse på Ødum Landbrugsskole (ved Hadsten) samt i Hohenwested i Holsten.

Han blev i 1904 indkaldt til militærtjeneste ved Marineinfanteriet, som lå i Wilhelmshaven. Efter rekrutuddannelsen var han i to år udstationeret i en tysk koloni, i og ved byen Tsingtau, Kina.

I 1909 blev han gift med Helena Møller, Broballe (Skolebakken 3). Da hans ældste bror overtog gården i Stevning, købte Christen Madsen en gård i Oksbøl; nuværende Oksbøl Nørregade 5. Helena og Christen Madsen fik to sønner. Den ældste, Christen, skulle til sin tid overtage gården i Oksbøl. Han døde desværre meget tidligt, og den yngste, Peter, læste til officer og endte som oberstløjtnant i Haderslev ved Slesvigske Fodregiment.

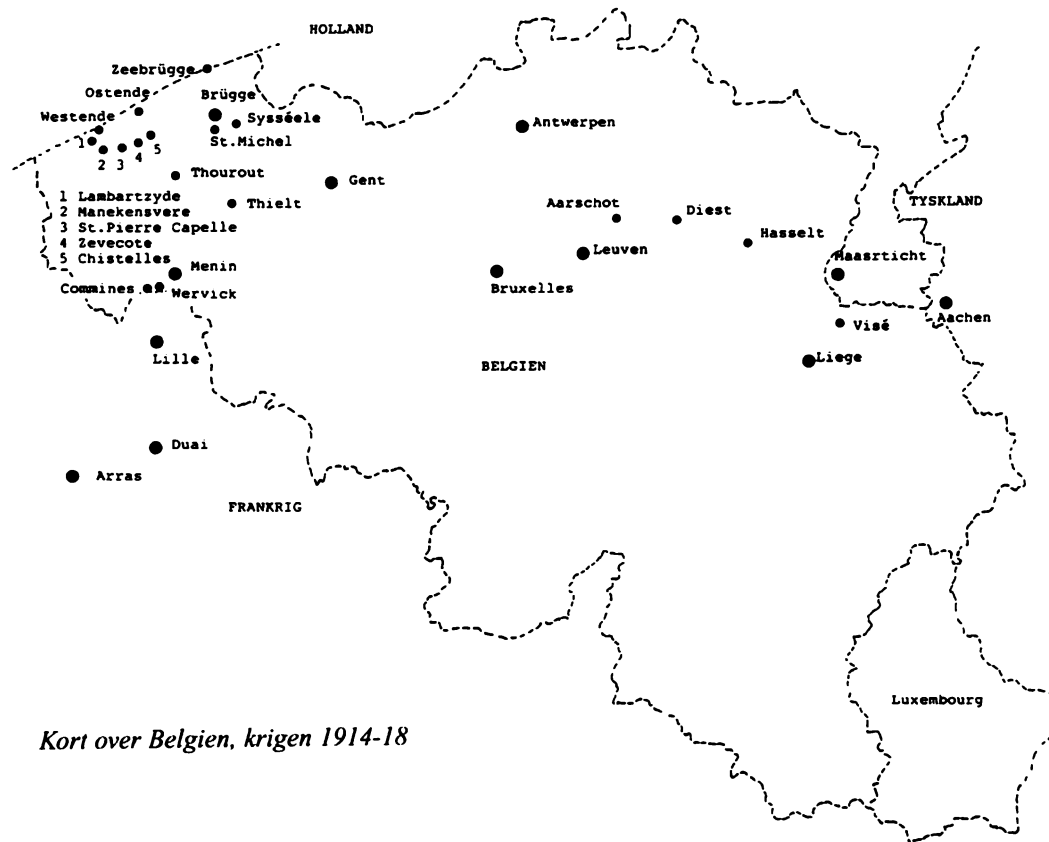
Christen Madsen havde to brødre, Peter og Christian. Alle tre var med i 1. verdenskrig. Peter i Rusland; Christian - til at begynde med - på Sydfronten, og Christen på Vestfronten. De var alle tre heldige og slap velbeholdne hjem.

Så kom 1914. Vi havde haft travlt hele sommeren med at bygge et nyt stuehus. Den 1. maj begyndte vi at rive det gamle ned. Nogle dage før krigen brød ud, var vi næsten færdige og var flyttet ind i gæsteværelset. At krigen var brudt ud, fandt vi ud af, da der kom en bil ind på Chr. Schmidts gårdsplads, og der blev råbt; »krig, krig!!«. Jeg blev lidt dårlig tilpas, da jeg skulle stille straks, der blev krig, selvom vi ikke vidste hvad krig betød. Om lørdagen, den 1. august, var vi startet på at høste hveden. Da vi havde kørt et par omgange med selvbinderen, sagde jeg til min kone: »Nu vil jeg ikke mere i dag, for når der bliver krig, skal I alligevel klare det selv«. »Sig dog ikke det«, svarede min kone. Det havde jo svirret med rygter om krig i nogen tid. Men jeg sagde altid, at menneskene vel var blevet så fornuftige, at de ikke lavede krig mere. Men ak, det blev ganske anderledes.

Den 28. juni blev det østriske tronfølgepar myrdet i Sarajevo, og det blev gnisten til, at den 1. verdenskrig brød ud. Da vi kom ind fra marken den 1. august ca. kl. 18, var mobilordren der, og jeg rejste allerede søndag morgen kl. 6 med toget til Kiel, hvor jeg skulle melde mig ved første søbataljons kaserne i Kielgarden.

Min nabo, P. Krogh, og jeg fulgtes ad i toget til Neumünster. Der drak vi kaffe i en café og skiltes så ad, og så ikke hinanden igen før krigen var slut. Det traf sig aldrig, at vi var hjemme på orlov samtidig.

Efter at jeg havde meldt mig ved søbataljonen i Kiel, blev

Kort over Belgien, krigen 1914-18

jeg undersøgt af lægen. Jeg havde noget med mit højre håndled, og dette fortalte jeg ham. Han erklærede mig egnet til garnisonstjeneste. Den følgende morgen skulle jeg melde mig ved garnisonskompagniet. Der mødte jeg en sadler Lauridsen fra Lille Slagtergade i Haderslev. »Det er ikke værd at gå for tidligt over og stille os, for når vi står på venstre fløj, så bliver vi sandsynligvis sendt bort. Kommandoofficianten har nemlig folk nok, han har ikke beskæftigelse til dem alle«, sagde Lauridsen. Uheldigvis begyndte officianten at tælle af fra venstre fløj den dag, så vi blev noget skuffede. Han talte nemlig af til fire, det var otte mand. Da Lauridsen nu stod i bagerste geled som fjerde mand, sprang han tilbage. Men officianten kendte ham allerede og råbte: »Holdt Lauridsen, bliv der!«. Vi måtte så gå til tøjkammeret og lade os klæde på og rejse til Berlin. Jeg ville hellere være blevet i Kiel, hvor jeg måske af og til kunne være taget hjem på orlov, men officianten afslog straks dette.

Vi rejste så samme dag med toget til Berlin. En gammel fortrukken smed fra Femern, som var underkorporal, skulle føre os. Han havde vore papirer samt kørekort i forvaring. Vi var knap nået rundt om det første hjørne, før vi stak ind på en ølknejpe, hvor der vankede adskillige »sjuppen«. Smeden, som førte os, blev naturligvis fuld før vi kom med toget til Kiel.

To dage var vi om at rejse fra Kiel til Berlin. Vi skulle melde os på rigsmarineamtet for der at gøre ordonanstjeneste. Huset, hvor vi skulle gøre tjeneste, var et vældigt kompleks

af bygninger, i alt 1600 kontorer med 7 elevatorer, og gangene tilsammen havde en længde på 7,5 km.. I starten løb man af og til vild i bygningen. I begyndelsen havde vi nattevagt i 10 timer, og så havde vi hele dagen fri. For at få tiden til at gå besøgte vi museer og slotte. Der var en hel del alsingere i Berlin, så jeg traf mange bekendte. Min kones fætter, dr. Hans Jørgensen var på et museum i Königgrätzer Strasse. Jeg besøgte ham flere gange på museet og også der hvor han boede, en lille rolig gade i Kreuzberg. Det var et stort museum. Der hvor han sad, løb nogle halvtåbelige professorer frem og tilbage.

Tjenesten på rigsmarineamtet skiftede, så vi sommetider var ordonnanser. Så skulle vi bringe aflåste mapper fra kontor til kontor, eller også cykle hen til den store generalstab eller krigsministeriet med skrivelser i altid aflåste mapper.

I september fik jeg besøg af min kone, onkel Peter og J. Jensens kone fra »Gøllinggård«. J. Jensen lå nemlig såret på et hospital i nærheden af, hvor jeg boede. Ham besøgte jeg af og til, da jeg jo havde tid nok. Vi havde det ret behageligt, da vi jo begge var sønderjyder og derfor kunne tale vort modersmål. Jeg var også flere gange inde i Rigsdagsbygningen og oppe og sidde på H.P. Hansens plads; det var en vældig bygning.

I begyndelsen af krigen havde vi fri kørsel med spurvogne og undergrundsbanen samt fri adgang til teater og biograf. Forplejningen var god, da der i begyndelsen af krigen var fødevarer nok, og man kunne købe alt. Flere gange var

jeg ude på kvægtorvet og slagtergården. Der var der noget at se efter. To gange om ugen var der, især i begyndelsen, mellem 30 og 40 tusinde svin, 10-12 tusinde okser og køer, 4-5 tusinde får og 2-3 tusinde kalve. Det var store og fede svin fra 400-500 pund. Svinene fra Slesvig Holsten var næsten altid de mindste, fra 250-300 pund. Men senere blev kreaturerne færre og færre, ligesom soldaterne også blev færre.

Vi blev helbredsundersøgt i begyndelsen af 1915. Jeg kom på orlov i 3 uger, og derpå tilskrevet erstatningsbataljonen i Kiel.

Efter de tre ugers orlov, meldte jeg mig ved erstatningsbataljonen i Kielgarden, hvor jeg blev til sidst i april måned 1915. Flere gange blev vi vaccineret for tyfus, kolera m.m.. Efter en måneds tid, blev der så sat en transport sammen af 12-14 mand, med føring af en underofficer, til regimentet i Flandern. Så snart vi kom over grænsen til Belgien, kunne vi begynde at se sporene af krigen, især ved Leuven. Der var mange huse blevet skudt i ruiner. I den østlige del af Belgien (Valonien) er der mange banetunneller. Landet er meget bjergfuldt. Kommer man længere vest på på den anden side af Gent, så er landet fladt. Vi kom til Ostende ca. kl.14. På banegården var der en hel del sårede. Tyskerne havde nemlig gjort et angreb midt på dagen, og var blevet slået tilbage med store tab. Det gjorde ikke så godt indtryk på en. Nogle som før havde været ved fronten sagde, at det ville vi få mere af, og dette blev også tilfældet.

Sønderbombet markedsplads i Lombartzyde

Jeg blev så tildelt 10. kompagni, kaptajn Oldermann og kommandoofficiant Ruel. Det morsomste var, at da jeg kom ud til kompagniet, traf jeg en alsinger, P. Petersen fra Nordborg. Han blev senere stationsforstander på Nordborg banestation. Kompagniet lå lige bag fronten i byen St. Piers Cappelle. Der havde tyskerne lavet en del understande langs den sydlige kirkemur. Endnu kan jeg tydeligt huske, at om morgenen, det var en søndag morgen, kom der en del fly, og jeg måtte af lutter nysgerrighed hen og kigge ud af lemmen. De andre skændte på mig og sagde, at dem ville jeg nok få flere at se af, og det kom også til at passe. Der lå vi i tre dage. Vi kom så tilbage i ro til en by der hed Chistelles. Vi var på skift tre dage i skyttegraven; tre dage i beredskabsstillingen og tre dage i ro. Den dag vi var i ro, skulle vi ud til fronten for at skanse. Først slæbe spanske ryttere eller panserplader ud til fronten, og så lave skansearbejde, hvor gravene var blevet sammenskudt, eller lave nye grave. Man kunne godt blive mør i kroppen, når man havde haft sådan en nat med. Den første nat jeg kom i skyttegraven, gik vi på en smal bro over Yser kanalen, der havde tyskerne lavet en officerspost i en gård der hed »Der Grose Hemme«. Der blev fremskudt underofficersposter til hver side af officersposten. Jeg kom med til den højre underofficerspost. Kommandoofficianten mente det ville være godt at vænne sig til krigens »rummel«. Vi lå i understanden i tre dage, og det var strengt forbudt at lade sig se om dagen. Franskmanden mente at understanden ikke var besat. Vi skulle, når det blev mørkt, kravle ud til alle sider på lyttepost. Jeg kan huske vi kravlede i nyspirret hvede,

som havde sået sig selv fra året i forvejen. Den første nat lå jeg sammen med en kammerat ved en korsvej, hvor der var en lille hob vejgrus. Så kom der tre franskmænd forbi os, og min kammerat spurgte om han skulle skyde en af dem. »Holdt« sagde jeg, »lad være med det, for så har vi i morgen gengældelses artilleriild på vores understand«. I de tre dage vi lå i understanden havde vi fred og ro, da vi ikke lod os se. Men dem der afløste os var uforsigtige, og så blev understanden og alle mand skudt sønder og sammen. I Flandern skulle vi nemlig bygge vore understande over jorden, for når vi gravede os i jorden, kom der straks vand. Vi blev så forflyttet til Ostende, hvor vi havde skyttegrafsafsnittet ved byen Lombartzyde, andet afsnit fra kysten. Der havde vi den samme tjenste: Tre dage i skyttegraven; tre dage i bereskabsstilling og tre dage i ro i Ostende. Ostende var en pæn by men allerede dengang temmelig nedskudt. I fredstid var Ostende en besøgt badeby med fin badestrand og badepavillon til mange mio. kr.. Nu var den halvt nedskudt. Vi badede af og til, og der kom mange regimenter, som lå i ro op til Ostende for der at få sig et frisk søbad.

Når vi skulle i skyttegraven, kunne vi køre med »trambanen« helt ud til Westende, så det lettede meget. I skyttegraven var vi inddelt i hold til at holde vagt, således at vi, en af de tre nætter vi var i graven, kunne få ro til at sove. Vi lå ikke mange meter fra den franske grav; 20-30 m., og på et enkelt sted var der kun en halv snes meter. En gang havde vi våbenstilstand. Det gik således til. Vi havde en ung fri-

villig berliner i vort korporalskab, han havde altid så mange kunster for. En dag fandt han på at vinke over graven med sin spade.

Det så franskmændene og så vinkede de også. Samtidig var der en franskmænd med et stort fuldskæg, der satte sig op over gravens rand og kastede en pakke cigaretter ud mellem gravene. Berlinereren, som hed Brojer, gik ud foran graven, satte de spanske ryttere til side, tog cigaretterne, takkede med hånden for huen og gik tilbage i graven. Vi så alle over graven og vinkede, og der faldt ikke et skud. Men ak, officeren ved artillerisigtekikkerten så det, og så sagde han; »franskmændene sidder jo på graven«, »og vores også«, sagde en anden. Dette måtte forpurre. Der var straks en løjtnant, der skød et par skud efter franskmændene, og så var den våbenstilstand til ende. Men de tre dage vi var i graven, faldt der ikke et skud, hverken fra franskmændene eller fra os.

Når vi sad på vagt i graven, havde vi altid to spejle sat op. Så kunne vi sidde og se med kikkerterne i spejlet, hvad franskmændene foretog sig. En dag jeg sad og læste min avis, fik jeg et slag på kinden. Det var en kugle fra franskmændene, der havde ramt mit spejl. De kunne nemlig indstille deres geværer så nøjagtigt med sigtekikkerterne. Engang havde de indstillet et gevær efter åbningen i en panserskydeplade. Da vi om aftenen sad i stillingen, var der en sergent der åbnede for skydehullet, og straks kom der en kugle igennem og ramte serganten i brystet. Han døde to dage efter på lazarettet.

Der var også mange katte og rotter i graven. En dag kom der en rotte farende over graven, og jeg slog ud efter den og ramte den. Men en kammerat spurgte: »Hvorfor slår du katten ihjel?«. Jeg protesterede og sagde, at det var en rotte. Vi krøb begge to over rygværnet for at konstatere, om det var en kat eller en rotte: Og der lå rotten og var død!

Vores skyttegrav gik langs med facaden af et hus, så bag vort rygværn var der en kælder. Alle kuglerne prellede af mod muren, så der i kælderen lå mange franske geværkugler, som var af kobber. Engang fik vi en ny delingsfører, en ung skolelærer. Han havde ikke meget begreb om livet i skyttegraven. En dag beordrede han os til at fylde sandsække, hver mand skulle fylde to. Det kunne aldrig gå, sagde vi, for franskmændene havde jo deres udkigsballoner oppe. Det varede også kun et øjeblik, så fik vi et granatoverfald. Alle søgte hurtigst muligt ind i skyttegraven, men jeg fik i farten en spade mellem benene og faldt, så jeg kom kravlende ind. Kammeraterne grinede af mig. Vi havde et tab på en halv snes døde og sårede p.g.a. sådan en letsindighed fra delingsførers side. Selv hans oppasser måtte bøde med livet.

Engang, vi lå i Ostende, havde jeg en sælsom drøm, hvor der var en, der sagde til mig: »Når du kommer i beredskabsstilling, må du ikke lægge dig i den samme understand, som du plejer at lægge dig i!«. Jeg havde naturligvis helt glemt drømmen. Da vi næste gang havde været i forreste grav og skulle tilbage i beredskabsstilling, det var en lørdag, da ville jeg, som jeg plejede, ind i den understand,

hvor jeg altid havde min plads. Men da jeg nu ville krybe ind af hullet, blev der råbt besat. Jeg blev naturligvis ærgerlig og skældte ud, men det nyttede ikke, jeg måtte søge plads i en anden understand. Søndag morgen fik vi et granatoverfald, og der røg en ind i den understand, hvor jeg ville have været inde, og alle ni mand derinde blev dræbt. Først da kom jeg til at tænke på min drøm.

Vi havde den søndag morgen 26 døde og mange sårede, ja det var ikke så behageligt at være i skyttegravene. Derfor søgte man så godt man kunne en grund til at komme ud af dette helvede. Jeg havde nogle år før krigen fået en tand trukket ud inde hos Svane i Nordborg, og han borede så længe efter rodspidsen, at han borede hul op i næsen, som jeg har den dag i dag. Jeg meldte mig så syg, og angav at det smertede oppe i kæben. Sanitetsunderofficeren sagde til lægen; »den karl simulerer nok«. Men så sagde lægen at de dog ville sende mig til lazarettet. Jeg blev først indlagt på øre- og næse stationen, men dagen efter kom jeg på tandklinikken. Der blev jeg grundigt undersøgt og opereret to gange. De tog et par stykker knogler ud af kæbebenet, det var ellers ingen fornøjelse, men jeg tænkte at man nu en gang skal have det skidt, når man er kommet i lazaret. Jeg blev ved med at klage over smerter i kæben, og da chefdoktoren på tandklinikken var fra Hamborg og en assistentdoktor var fra Flensborg, så var det jo »landsleute«, så de holdt hånden lidt over mig. Jeg blev skrevet »garnisontjenestedygtig«, og kom så til at høre til lazarettet. Jeg blev assistent på tandklinikken og oppasser hos Flensborg

doktoren. Der var jeg i næsten halvandet år og havde det godt. Med tiden blev jeg ældste assistent på klinikken og skulle sørge for alle medikamenter, ligeledes indføre alle behandlinger og bestemme hvornår patienterne skulle komme igen. Jeg traf der flere sønderjyder. Kromanden fra vores by, som lå ved et rekrutdepot, var mange gange til behandling hos os, og jeg holdt ham hele tiden hen med behandling, indtil han endelig blev forflyttet med sit kompagni.

Engang kom der en patient, som skulle have en tand trukket ud. Jeg kunne se på hans seddel, at han hed Johansen, og så tænkte jeg nok han var sønderjyde. Da han så havde fået en injektion og havde siddet lidt til bedøvelsen virkede, satte han sig godt tilrette i stolen og holdt godt fast i ledningerne. Jeg sagde; »du behøver ikke tage så hårdt fat, det gør jo ikke ondt!«. Dette sagde jeg på dansk og straks så han på mig og spurgte hvor jeg var fra. Vi blev senere gode venner og kom meget sammen, da vi begge lå i Brügge.

Jeg mødte flere danskere; P. Poulsen fra Svenstrup; P. Hansen fra Pøl; lærer Asmussen m.f.. En søndag var der 16 sønderjyder hos mig: Jeg varmede tre pander kartofler til dem, de sang danske viser og alle var ved godt mod. Iblandt dem var der brødrene Jensen fra Nordborg. Jeg mødte den ene om lørdagen henne ved jernbaneoverskæringen. Jeg stod og betragtede et kompagni, der gik enkeltvis over banen, og pludselig var der en jeg havde set før. Jeg løb med ham og spurgte hvem han var. Det var skovfogedsønnen fra Nordborg. »Kom ud til mig i morgen«, sagde jeg, »det er søn-

dag. Jeg bor marinekrigslazarettet 2 i St. Michel«. Han besøgte mig om søndagen og havde sin bror Jørgen med, som også lå i Brügge. De var sønner af min kones fætter, kroejer Hans Jensen, Løjtertoft, Nordborg.

Da jeg var på tandklinikken, boede jeg i en privat lejlighed, hvor min tandlæge boede. Huset var forladt af belgier, der var flygtet til England. I huset var der også et par belgiske flygtninge, en kone og hendes datter. Deres hjem var ude hvor fronten gik, i byen som hedder Manekensfäre. Faderen og en anden datter var på en gård uden for Brügge. En tredje datter var i Ostende, de måtte jo flygte fra deres hjem i 1914. Det var gode, fornuftige folk at være sammen med. Jeg spiste i underofficersmessen, men hver aften, når jeg kom hjem, stod der altid noget aftensmad til mig, om end de havde det småt. Sommetider tog jeg også noget med hjem til dem.

Jeg rejste engang ned til Duai i Frankrig for at besøge min svoger, P. Sandvej, som lå der på et lazaret. Han blev glædeligt overrasket, da han så mig. Vi var sammen lørdag, og jeg rejste igen søndag aften. Desværre kom han lige efter i fronten igen og faldt nede ved Arras. Da jeg var i Duai, var jeg om formiddagen ude at gå en tur, da de havde stuetjeneste på lazarettet. Der mødte jeg en som jeg havde været soldat sammen med i Kina i 1904-07. Vi genkendte straks hinanden og fik så en passiar om svundne dage. Han var nu feldvebel løjtnant og tilhørte et bayersk regiment.

Engang var jeg også nede og besøge min bror Christian,

som lå i Commines på den fransk-belgiske grænse. Jeg rejste til Menin og gik så ud til Werwik Haluin og Commines. Da jeg kom derned, var min bror lige rejst to dage i forvejen. Jeg søgte så andre bekendte. En karl, der havde tjent hos os før krigen, mødte jeg på gaden. Han havde ofte besøgt min bror. »Hvad laver du hernede i Commines Peter?«, spurgte jeg. » Ja, ude ved fronten arbejder vi jo nede under jorden, men sidst jeg var derude kunne vi også høre franskmændene, så det er jo om hvem der får først aflundet. Byen her er lidt »brenstig« at være i. Da vi i aftes var i biografen, skød franskmændene hjørnet af biografen, så vi kom ud i en fart«.

Min nabo J. Jørgensen var i regiment 213, og da det lå i byen opsøgte jeg ham. Han sad i en sigøjnervogn og var ved at spise stuede kartofler. »Goddag«, sagde jeg, »har du noget mad til mig?«. »Hvor kommer du fra nabo?«, spurgte han. »Ja, der kan du se, jeg kan også finde dig hernede i Frankrig«. Jeg fik noget mad, og vi talte lidt om forskellige ting, mest om hjemmet. Han var ikke så godt tilpas den dag, fordi feldveblen ville have, at han skulle med i skyttegraven igen. Han var ellers hjælpekok, men der var en der var let syg, som skulle afløse ham. Da han var henne ved feldveblen havde denne sagt; »når franskmændene kommer, og de så ikke er der Jørgensen, hvad så? . Jeg kan da ikke slå franskmanden tilbage alene«. Vi gik så op over en mark, hvor der lå en barak. I denne lå Nis Gust og Lindelof. De lå og sov til middag. De tilhørte et artilleriregiment og kørte hver nat ud med ammunition til fronten, så

de tog sig altid en lang middagslur. De hentede kaffe, smør, brød og skinke i køkkenet, så jeg gik ikke sulten tilbage til banegården i Menin. Jeg rejste over Lille og Bryssel hjem til Brügge. I Lille så jeg et enormt krater. Der var nemlig i begyndelsen af krigen sprunget et fort i luften, måske ved uforsigtigheder.

Engang var jeg også nede og besøge min svoger Chr. Møller. Han hørte til feltlazarettet, og de lå da i en by der hed Igtegem. Han var sammen med Chr. Moos fra Guderup. De havde været sammen hele tiden og ved samme lazaret. Jeg mødte flere fra Als; Jens Bonde fra Almsted; Joh. Good fra Stevning; brevbærer Jørgensen fra Nordborg og maler Jørgensen fra Broballe samt flere andre. Engang var jeg og en kammerat, som også var assistent ved tandklinikken, ude at spadserere. Da gik der et par marinere bag ved, og så sagde den ene af dem på dansk om mig, at jeg nok skulle pudse mit sidegevær lidt bedre. Jeg vendte mig om og sagde; »syntes du det?«. De blev helt forbløffede. Det var et par skippere fra Egersund.

Da jeg lå på tandafdelingen i lazarettet, havde vi en gammel skipper oppe fra Stettin. Han havde fået en geværkugle lige igennem hovedet, ind ved det ene øre og ud ved det andet, og det skadede ham ikke!. Han ville se over graven og blev så ramt. Blodet flød ham ud af næse og mund og kammeraterne ville begrave ham. »Holdt«, sagde en; »der er liv i ham endnu«. Han kom så tilbage til lazarettet, og tre dage efter kom han til sig selv og mærkede ingenting, heller ikke senere. Ja, det var et meget mærkeligt tilfælde.

Først i året 1917 blev marinekrigslazaret 2 forflyttet udenfor Brygge til St. Michel. Et stort kompleks af bygninger, der var indrettet til dåreanstalt for kvinder. Dette var nyopført og endnu knap færdig indrettet. Til dette »gesigt«, som belgierne kaldte det, hørte der ca. 22 ha. land, som var omgivet af en tre meter høj mur. Ved lazarettet var der ingen andre landmænd end jeg. Jeg blev så kaldt til chefdoktoren og spurgt, om jeg kunne tænke mig at bestyre denne ejendom. Og det sagde jeg ja til. I foråret 1917 blev jeg så forflyttet ud på denne gård. Da jeg overtog den, var der 8 køer, et par grise, ca. 100 høns og nogle ænder. Produkterne skulle jeg levere over til lazarettet. Der var et stykke jord tilsået med rug, og jeg såede lidt havre i foråret. Ellers blev alt tilplantet med gemyse, kål, ærter, kartofler, gulerødder m.m.. Jeg havde altid arbejdskraft nok. Det var belgiske arbejdere, kejser Wilhelm betalte jo daglønnen. Iblandt arbejderne var der en belgisk gartner (hovenier). Vi ordnede alting og kunne godt sammen. Det var en løjtnant fra intendanturen, der havde opsynet med mig. Det var en ældre mand, reserveløjtnant, rentegodsforpagter oppe fra Svansen. En fornuftig mand. Han kom jo af og til og så på bedriften og regnskabet, som jeg tog med hjem og endnu har liggende. Jorden var sandet, men vi gødede godt. Hver eneste dag kørte vi ajle, hvis solen da ikke var for stærk. Der var nemlig 17 ajlebeholdere udenom lazarettet, som jeg skulle holde tomme. Alt fra toiletterne kom nemlig i disse beholdere og det gødede godt. Der var 180 dobbeltrækkede aspargesbede, så vi kunne stikke asparges i hundrede kilovis ind til midsommer. Så kom jordbærrene. Dem

havde vi også mange af. Desuden plukkede vi grønrærter og bønner i massevis og plantede salatkål.

Da vi nåede høsten i 1917, høstede karlene ikke med lemen med en stor »sichel«. De kaldte den »Pekker«. Pigerne eller konerne bandt op. Rugen blev sat op i hobe, nogenlunde som bornholmske stakke. Den holdt sig godt, da det var regnfuldt vejr i høsttiden 1917. Det eneste der ikke var så godt var, at der kom så mange fly. Ellers havde jeg det godt.

I julen 1915, da jeg endnu var i lazarettet, var jeg hjemme på 14 dages orlov. Der var meget sne i denne jul. Det føg så slemt, at toget på Als ikke kunne køre i mange dage. Jeg kom da også to dage for sent op til lazarettet. Feldveblen spurgte mig hvorfor jeg kom for sent, og jeg svarede, at toget ikke kunne køre for snefygningen. »Ja«, sagde han, »du er jo også oppe fra det høje nord«, og dermed var den sag afgjort. Vi blev gode venner, da han var elsasser og jeg dansker.

Flygtningene, som jeg boede sammen med, da jeg var på tandklinikken, var imidlertid flyttet til en anden lejlighed i Brygge. De havde det småt, så da jeg kom ud på gården, havde jeg af og til kartofler, gulerødder og andre gemysen med til dem. Jeg har også, senere efter krigen, fået brev fra dem. Da havde de det godt og var flyttet ud på deres gård, som lå i skyttegravslinien. Engang jeg var i Ostende, havde jeg et brev med til deres ældste datter. Da jeg endelig fandt ud af hvor hun boede og bankede på døren, lukkede hun op

men ville smække den i igen, da hun så det var en tysker. Men jeg nåede at få foden imellem og rakte hende brevet. Da kan det nok være, at døren blev åbnet på vid gab. Ja, det var jo intet under, at belgierne var forbitrede på tyskerne. Hvor tit jeg end forklarede dem, at jeg var sønderjyde og dansk og ingen tysker, så kunne de dog ikke forstå det. Mine karle ude på gården var også meget indskrænkede. De kunne hverken læse eller skrive. Når de skulle skrive deres navn, så skrev de tre kors.

I september 1916, da jeg endnu var på tandklinikken, havde jeg tre ugers orlov. Jeg skulle hjem og hjælpe med at så vintersæd og tærse, og vi ventede også arving nr. 2. De tre uger gik hurtigt, og den dag jeg skulle rejse igen, var vi nede og sige farvel til svigermor Lina. Hun græd lidt. Men da vi gik hen ad stien til vejen, kom konen inde fra posthuset med et telegram hvori stod, at jeg havde fået otte dage efter-orlov. Så blev der smil på læben igen.

Det var koldt i foråret 1917, så jeg kom sent i gang med såningen. Men forbavsende hurtigt kom der gang i afgrøderne. I Belgien er alting hurtigere i udviklingen, klimaet er jo lidt mere mildt end herhjemme. Det var en dejlig beskæftigelse at have, især da det jo var i mit fag som landmand. Og jeg havde også god hjælp. Belgierne var nemme at have med at gøre. De ville jo også gerne tjene en dagløn, da der ikke var meget at tjene i krigens tid. Efter at rugen var kørt ind, blev stubben pløjet, og der blev sået stubroer. De blev bredsået, og konerne lå og rensede for ukrudt med hånden. Roerne havde vi så til kørne om vin-

teren. Roerne stod ude vinteren igennem, og vi hentede af dem til køerne. Jeg havde temmelig gode køer. Trods det at de ingen kraftfoder fik, lå jeg næsten altid over 100 kg. om dagen. Sidst på vinteren hentede jeg maltspirer til dem på bryggeriet.

Krigen gik sin gang, og der var ingen udsigter til fred. Fly kom der i massevis af. De ville jo have undervandsbådene understande i havnen ødelagt. Der var en automobilpark lige over for min gård. Også denne var de ude efter. De kom sommetider i hele flokke, og det var et farligt spektakel med alt det skyderi. Engang faldt der også nogle bomber på den anden side af lazarettet på en bondegård, hvor konen og datteren blev slået ihjel. Man kunne aldrig vide sig sikker. Men ovre på den anden side af vejen var der indrettet en stor understand. Der søgte jeg tit over, når alarmskuddet kom, der jo varslede fjendtlige fly. Engang jeg kom tilbage fra understanden, sad der også en stor granatstump i min hovedpude. Det havde været nok til at slå hovedet af mig.

Min bror Christian, der var kommet til de »badiske« dragoner som vagt ved den danske grænse, blev forflyttet til den hollandske grænse, til en by der hed Balderhøk, ikke så langt fra Brügge. Den første søndag var jeg henne og besøge ham, og et par søndage senere kom han på besøg hos mig. Han kom om lørdagen, og vi sad og talte om det derhjemme. Der var så meget at tale om. Det blev hen på aftenen. Det var i oktober måned, og det regnede lidt og var et hæsligt vejr, og hvem tænkte på flyene. Da vi lige var kommet i seng, Christian havde et værelse ovenpå, kom der

et fly og satte tre bomber i min køkkenhave, den nærmeste ned i min skorsten, så ruder og pander raslede. Christian kom noget bleg ned fra loftet. »Ja«, sagde jeg til ham; »her er jo krig. Det er ikke som at ligge nede i Haderslev«.

En anden gang faldt der også en bombe ovre på jernbandedæmningen i et ammunitionsdepot. Det gav et ordentligt skrald og et tryk så stort, at hele mit hus havde flyttet sig nogle tommer i sin grundvold. I en hel gade, som lå op mod banevolden, var alle vinduer og døre blæst ud. Der lå Hans Hansen fra Svenstrup i kvarter. Mærkeligt nok kom der kun en belgier til skade. En bondegård, hvor jeg ofte kom, jeg kendte jo alle i byen, var som blæst bort, men alle folk kom godt fra det. Lige overfor lå der en fabrik, der lavede lokomotiver. Den var skredet helt ned til den ene side, men mærkeligt nok var der 3-4 store skorstene, som endnu stod nok så ranke.

Hans Hansen kom hen og boede i den gade hvor jeg boede, og han besøgte mig tit. Han havde jo tid nok, han var nemlig ved dragerne. Dem satte de op om aftenen for at fange fly i snoren, der skulle vikle sig om propellen. Jeg sagde sommetider til Hans; »har i fanget nogle fly?«. »Ja vi har fanget to tyskere, det var jo ikke så godt«. Vi to sad tit sammen og talte om det derhjemme, og så på hvordan mine arbejdere plantede kål. Når det så var spisetid, gik vi ind til mig og fik noget at spise, for mit køkken var ikke så dårligt. Gartner Johansen og lærer Asmussen kom også tit, de var nemlig altid »hungrige«. Så havde Johansen altid en diskussion med Asmussen om politik. Asmussen var nem-

lig tysksindet. Jeg sagde tit til Johansen; »du skal lade være med at snakke politik med Asmussen, for han melder os, og så ryger vi i fronten«. Men han kunne ikke lade være.

Det var hen imod jul 1917. Jeg ville så gerne på orlov i julen, men jeg havde været hjemme tre uger om efteråret, så jeg var bange for, at det ikke blev mig bevilget igen i julen. Jeg spurgte inspektøren ved lazarettet, om jeg ikke kunne få lov til at tage på orlov i julen. Han spurgte om jeg havde en grund til at få orlov. »Jo«, sagde jeg, »chefdoktoren vil så gerne have en lille gris, men der er ingen at få her, så jeg kan jo hente en derhjemme«. »Også en til mig«, sagde inspektøren. Jeg fik så orlov i 14 dage og glad var jeg. Der var jo ikke meget at bestille i denne tid på bedriften, så det kunne mine karle let klare. Så hentede jeg tre små grise derhjemme. Jeg købte dem hos tante Grethe, puttede dem i en kasse og drog med dem til Belgien, hvor de blev opfodret sammen med alle de andre. Sommetider havde jeg op til 100 svin. Fra hele garnisonen fik jeg alt affald, som blev kogt i tre store kedler, og med det blev svinene fodret.

Sommeren 1918 var en god sommer. Jeg havde megen hvidkål, gulerødder og kartofler. Der var kålhoveder der vejede 22 pund. Jeg leverede to vogne fulde hver dag i september måned, ca. 2000 kg.. Vi havde store klodsede vogne; to med fire hjul; to med tre hjul og to med to hjul samt to ajlevogne. Der var ingen vognstang på vognene, og kusken havde altid kun en line på den nærmeste hest. Man skal jo huske på, at der ingen bakker var, altid jævn jord og brolagte veje. Kusken gik foran og holdt fast i en jernpot og

Chresten Madsen (med hunden) sammen med sine medhjælpere på gartneriet

styrede vognen. Hestene gik altid i skridtgang. Vi havde også en gig med sejl over. Sommetider var forkarlen og jeg ude at køre en tur, kun med en tømme streng på hesten. Men det gik altid godt trods det, at der dog var spurvogne og mange biler i Brüggens gader.

Løjtnanten skaffede mig i foråret 1918 en halv snes kg. kålfrø. Dem såede jeg i rækker i urtehaven. Jeg havde lavet en lille maskine til at så to rækker med ad gangen. Vi kunne så rense mellem rækkerne. Da planterne så var store nok til udplantning, satte løjtnanten det i »koravisen«, at der kunne hentes planter vederlagsfrit. Der kom sommetider folk, der skulle have op til 10.000 planter ad gangen. Så måtte alle hen og rykke planter op, altid de største. De blev godt vandet, så det var kraftige planter.

Som nabo havde jeg et større gartneri. Der var der en svensker som bestyrer. Ham fik jeg tit en passiar med. Der var også et stort gartneri i byen, Sysséele, som lå øst for Brügge. Der var jeg og Johansen sommetider ude. De havde mange ha. under glas. De havde azalea og lauerbærtræer, der var pænt klippede i alle mulige faconer. Det hele blev opvarmet fra en centralvarmekedel. Gartneriet hed Flandria.

Jeg var også engang ude ved Zeebrygge. Der var der en vældig lang mole ud for kanalen. Englænderne havde sænket et skib, fyldt med cement for at spærre for udsejlingen af undervandsbåde. Men tyskerne fik alligevel lidt mudret op ved siden af skibet, så undervandsbådene kunne knibe

sig ud. Derimod fik flyene understandene i Brüggeres havn bombet i stykker, så de måtte trækkes tilbage til Gent. Også automobilparken lige over for mig fik de bombet, så den en skønne dag brændte med en halv snes biler. Flyene blev mere og mere frække, så til sidst skød de en dag med maskingeværer ind i køkkenet på lazarettet.. Jeg så aldrig, at flakskytset skød et fly ned. Men at det ene fly trykkede det andet ned med maskingeværkugler, det så jeg tit. De kunne ikke så godt ramme dengang som i sidste krig.

Engang, da jeg endnu var i fronten i 1915, og vi var i ro i Ostende, kom der et engelsk fly og ville kaste en bombe ned i en zeppelin. Denne lå med den bagerste del af hylsteret i vandet i havnen i Ostende. Den havde natten før været i England, og var havareret, så halvdelen af hylsteret slæbte i havet. Det var lidt diset vejr, og flyet kom af og til ud af skyerne for at kaste en bombe ned i luftskibet. Men lige som den kom ud af skyerne, fik den en fuldtræffer fra et flakbatteri, så den styrtede ned i havet. Ellers var der ikke ret mange, der blev skudt ned af artilleriet. Der blev nok skudt efter dem, ja i tusindvis af skud, men ingen træffere.

Vi havde ofte et lystigt gilde, da jeg var ude på gården i St. Michel. Når der var en der var avanceret, så blev der afholdt et gilde, og det gik sommetider lidt varmt til. Det var jo ikke svært at få drikkevarer, og ellers havde vi jo apoteket på lazarettet. Der kunne man lave al slags snaps, og øl var der nok af i kantinen. Festlighederne skulle altid være ovre hos mig på gården. Der havde vi fred og ro. Feldveblen, Sæbbel som vi kaldte ham, tog altid godt for sig af drikke-

varerne, så han blev næsten altid omtåget. Når han var godt ved det, sagde han altid til mig: »Du Christian, wir scheissen in die Preussen«. Han var nemlig elsasser. Når vi havde haft en lystig aften, kom han altid over til mig om morgenen og sagde: »Du Christian, hast du was, wir müssen den Hund versaufen?«. Og så fik jeg nok bud efter en kande øl.

Engang min bror Christian kom for at besøge mig, han skulle nemlig hente noget for sin major i Brügge, mødte han mig på gaden. Da havde jeg lige kørt Sæbbel hjem i lastbilen, og var nu på vej hjem. Jeg var naturligvis også godt ved det og ville ikke hilse på officererne. Christian sagde, at jeg skulle lade være med de »kunster«. Det endte også med, at en officer sprang ud af vognen og spurgte mig, hvorfor jeg ikke hilste på ham. Jeg sagde til ham, at jeg ikke havde set ham. Nogle dage senere kom der en melding til lazarettet, og jeg måtte over på skriverstuen og forklare, at jeg ikke havde set ham. Jeg måtte så lade mig undersøge på øjenklinikken, og jeg fik et par briller. Chefdoktoren sagde til mig: »Gå dog næste gang af vejen for sådan en karl«.

Jeg var så længe på gården, at jeg kendte alle folk i byen. Bønderne kom tit til mig for at låne noget, og for at få nogle læs ajle. Det havde jeg jo nok af. Jeg besøgte ofte min nabo. Han var borgmester i byen. Han vidste godt, at jeg var dansker, og han vidste også, at tyskerne havde taget Slesvig-Holsten fra Danmark i 1864 og Elsass fra Frankrig i 1870. I hans forstue hang der et kort over Europa, og på hvert land var det passende nationalflag aftegnet. Når jeg

kom, var han ikke sen til at få en flaske vin på bordet. Han havde den ellers nedgravet ude i sin have.

Belgierne var alle flinke, trods det at vi dog var der som fjender. Nu var jeg der så længe, at jeg kunne sproget, og det gjorde meget. Engang, da vi havde fået det sidste korn ind, kom folkene ind til mig med en fork, hvorpå der var bundet blomster. Det var et tegn på, at jeg skulle spendere lidt på dem. De fik nogle kander øl og en flaske snaps. Naturligvis virkede det på dem, så de blev næsten helt ellevilde og sang og hujede, da de drog op ad gaden. Forbi lazaretet råbte de; » leven unser buer ». Jeg var bange for, at chefdoktoren skulle lægge mærke til dette optrin. Der var også nogle af lægerne, der havde bemærket det, men de sagde blot, at der vist var høstgilde ovre på gården.

Engang jeg var inde med kål til proviantamtet, det var vist nok i september 1918, kom der også fly, som der jo gjorde så tit, men de kastede fem bomber ned i min mark. Det var dagsbomber, som eksploderede før de gik i jorden. Det var for at såre folk. Ude på marken var en af mine daglejere, han hed Ivo de Blare. Han smed sig ned i en grøft og slap fra det med en forskrækkelse, men han var så chokeret, at han næsten ikke kunne tale, da han kom ind.

Min bror Christian, som nu lå ved den hollandske grænse, var indkvarteret hos en gammel kone, som hed Terese Vansele. Hun havde en lille butik, den kaldte hun Vinkel. Men nu havde hun ikke flere varer at handle med, og jeg havde derfor et par træsko med til hende fra Brügge. Hun kaldte

dem »kluffen«, og hun blev meget forbavset, da de kostede 7-8 frank. De var jo langt fra så dyre før krigen. Johansen og jeg var flere gange henne og besøge hende. Johansen handlede med hende om kaniner, »køntjes« kaldte man dem på belgisk. Johansen fik altid grøntsager m.m. hos mig, når det kneb for ham at skaffe noget til sin officersmesse. Han var nemlig ved rekrutdepotet i Brügge som kusk. Han havde et lille stykke jord med alle slags grøntsager, som han leverede til officersmessen.

Sidst i september 1918 kom feldweblen en morgenstund over til mig og sagde: »Christian, wir müssen sofort weg«. Det var ikke så rart et budskab at få, for jeg havde en stor besætning. Vi slagtede den første dag 16 svin og en kvie, og så holdt vi fest. Blandt disse svin, var de tre grise jeg havde hentet hjemme i Stevning. De vejede nu ca. 250 pund. De blev saltet i tre tønder og lastet i en jernbanevogn som »nødvendige forbindingsstoffer«. Da jeg kom til Kiel, stod mit svin endnu i sømandshuset, og jeg fik det godt med hjem - vel at mærke som saltet flæsk. Der var sendt en underofficer med vagonen til at ordne tingene. Vi fik alligevel henstand med at komme fra Brügge til den 14. oktober. Alt imens måtte jeg levere alle de øvrige svin på korslagteriet. Også køerne skulle leveres der. Al kålen, som stod på marken, lod jeg belgierne hente. Ligeledes forærede jeg mine ejendele til mine arbejdere, og en fed so solgte jeg for 900 frank. Så fik jeg ordre på at føre bagagen med tre vogne til Antwerpen. Det var mere eller mindre ligesom Napoleons tilbagetog i Rusland. Den første dag regnede det, så vi var våde ind til skindet. Tyskerne drev store flok-

ke af kvæg foran sig på tilbagetoget, og alle unge belgier førte de også med sig. Befolkningen stjal af kvæget, når de kunne se deres snit til det. Det var det rene kaos. Vi kvarterede i en lille by imellem Brügge og Gent den første nat. Den anden nat i Gent var alt i oprør, da englænderne ville afskære os nede ved Thourout. Flyene var efter os og kastede bomber. I en lille by nær Gent kom jeg ud i en fart, da bomberne raslede ned midt på gaden. Jeg kørte i doktorens jumbe.

I Antwerpen blev vi indkvarteret på en kaserne. Der var vi til våbenstilstanden kom den 11. november 1918. Jeg så en dag en bekendt, J. Jensen fra Guderup, på gaden. Straks steg jeg ud af sporgvognen og løb hen og hilste på ham. Han førte mig sammen med flere sønderjyder. På våbenstilstands dagen var der et forfærdeligt skyderi på gaden. Jeg sagde, at vi hellere måtte gå hjem i stedet for at gå på gaden, hvor vi let kunne blive ramt af en kugle. Det var det nu ikke værd på det sidste. Vi gik så med Holger Fink fra Åbenrå hjem. Han boede i et privat hjem. Han havde fået chokolade udleveret den dag, så han fik konen til at koge chokolade til os. »Jeg har været ude at handle idag«, sagde Fink. Så spurgte vi; »hvad har du haft at handle med?«. »Jeg ville sælge en skrivemaskine, men jeg fik den ikke solgt«. Så sagde jeg, at jeg godt kunne tænke mig at købe sådan en tingest, da jeg altid havde ønsket mig en skrivemaskine, og spurgte om vi ikke kunne handle. »Jo«, sagde Fink, »hvis du har en vogn, så kan vi bytte. Vi skal nemlig til Tyskland, og vi mangler sådan en. Men det skal være en, som vi kan have stude for«. »Det har jeg akkurat«, svarede

jeg. »Der står en i den og den gade og med det nummer, men du må selv hente den. Du kan i morgen gå hen og se om du kan bruge den, så kan vi handle i morgen aften, når jeg kommer herhen igen.« Det var nemlig en vogn, som inspektøren havde indrettet til at køre søndagstur med. Det var en carbang med ikke for lang stjært til ponyer. »Den er udmærket«, sagde Fink aftenen efter; »og vi bytter lige over«. Han tænkte nemlig ved sig selv, at jeg aldrig fik den skrivemaskine med hjem. Men det er den jeg nu skriver disse beretninger på. Aftalen blev, at han måtte hente vognen, der hvor den stod. Det ville jeg ikke have med at gøre. Han fik så hentet vognen, men nogle af vores folk fra lazarettet havde set dem køre i vognen, og sagde til mig:« Du, Sergeant, die artilleristen haben unsere Wagen geklaut«. »Nå«, sagde jeg, »det kan da vist ikke passe«.

Lazarettet var blevet læsset i to store pramme i Brygge, og var så blevet bugseret ad kanaler til Antwerpen. Der lå det nu sammenstuvet i prammene. Men da våbenstilstanden kom, fik de lov til at blive slæbt hjem over Holland til Tyskland. Jeg fik overdraget at føre bagagen til Tyskland; to proviantvogne og så chefdoktorens jumbe. Før vi drog afsted, kørte vi hen på fæstningsproviantamtet i Antwerpen. Vi skulle nemlig have nogle fåreskindspelse at hygge os i, for det var vinter i de dage. Dem fik vi imidlertid ingen af, da artilleristerne havde læsset en hel vognfuld. Vi protesterede, men det nyttede ikke, vi fik ingen. Men så fik vi konserverdåser; 75 stk. á 2 kg.. Dåser, som kunne spises varmt eller koldt. Kakao fik vi også. Vi hældte det fra papirssækkene, til lærredssække. Det fløj op i luften som »thomas-

slagge«. Desuden fik vi sukker, ris, 7000 cigarer og meget andet, som vi kunne have brug for på hjemvejen.

Endelig kom vi afsted til Tyskland. Jeg havde et ærinde henne på kasernen, og da jeg kom ned på gaden, var der nogle belgier, der var ved at stjæle en sæk sukker, som stod foran på køresædet. Der var nogle andre belgier, som holdt kusken med snak. Jeg råbte op, og vi reddede vores sukker. Kusken fik en røffel, fordi han ikke passede bedre på. Den første nat gjorde vi kvarter i byen Thielt. Det var vintervejr, og jeg blev meget forkølet. Heldigvis havde vi fået en 25 l. kurveflaske med 98% spiritus med på vejen. Inspektøren mente det var cognac, men det var spiritus, og deraf lavede vi mange flasker brændevin. Flasken fyldt med vand til halsen, to snapse spiritus i den og noget sukker, og det var den dejligste brændevin. Cigarer havde vi nok af. Karlene tømte den første dag en kasse med 100 stk.. De gav væk til både højre og venstre. »Nej«, sagde jeg; »det går ikke. Nu får i en ration på 10 stk. hver dag, ellers slipper de alt for tidligt op«. Den næste nat var vi i kvarter i Archot, så i Diest og Hael. Det allerværste var at få plads på vejene. Vi holdt en dag i fem timer for at få plads på hovedvejen. Så sagde jeg til karlene, jeg havde tre, to fra Meklenburg og en fra Berlin, at nu holder vi rast og koger nogle kartofler. Imens satte jeg mig på en bænk udenfor huset ud imod vejen, for at se på strømmen, som stadigvæk gik forbi. Konen i huset sagde, at der ingen »deutchmann« var mere, men nu har de i tre dage marcheret her forbi i et væk, og der er »deutchmann« nok endnu. Imens jeg sad og iagttog strømmen af alle slags køretøjer og marcherende som drog

forbi og sommetider stoppede op, var der engang en kusk på en kanon, der ikke stoppede op i tide. Og resultatet blev, at hans stjært jog ind i en foran kørende karet og hestene rev til siden, så det ene hjul gik i stykker. Ud af vognen krøb en tyk stabsdoktor og spurgte mig, om han ikke kunne køre med os, da han så at vi havde røde korsbind om armen. »Nej«, svarede jeg, »vi kører ikke med syge mere«, han sagde nemlig, at han var syg.

I byen Hasselt var vi et par dage. Der lå store pramme i kanalerne, så vi ikke kunne komme videre. Kanalerne endte nemlig der. Prammene var ladet med alle slags ting; sadler, kontorartikler og meget andet. På banegården stod der også hele tog fyldt med forskellige ting såsom håndværkstøj, havre, hvede, marmelade og saft. Og i en vagon var der to store ankre med vin. Det ene tog et kompagni, der lå i kvarter lige ved banegården. Men det andet reddede jeg. Vi tappede så vinen over i kurveflasker á 25 l., som vi tømte saften ud af. Det var skrækkeligt. Vi formelig vadede i saft og marmelade. Min ene kusk kunne ikke få sine heste til at følge med, så han bad mig om at købe en pisk til ham. Dette gjorde jeg så. Men en dags tid efter sagde han til mig, at artilleristerne havde taget hans pisk. Så gik jeg hen og tog pishen. Men artilleristerne stimlede sammen om mig med deres piske i hånden, for jeg skulle jo have klø. Men heldigvis kom der en løjtnant og spurgte hvad der foregik. Jeg forklarede ham sagen. »Scheren sie sich wek«, sagde han, »hvad for en formation forestiller De egentlig?«. Jeg var ikke sen til at komme bort, men pishen reddede jeg dog.

Omsider kom vi til den hollandske grænse ved byen Maastricht. Det var der kejser Wilhelm flygtede ind i Holland. Der gjorde vi holdt og jeg sagde til karlene: »Nu kan I lave jer lidt mad, så går jeg hen til den hollandske vagt og forsøger, om vi kan få lov til at køre igennem Holland, da vi er fra lazarettet som er neutralt«. Kunne vi få lov til det, sparede det os et par dages kørsel, da vi ellers skulle nedenunder om Vise. Lige her igennem Holland fra Maastricht til Aachen, kunne vi køre på ca. 12 timer. Den hollandske løjtnant var meget omhyggelig og sagde, at jeg kunne komme igen om en times tid. Så ville han nok have besked fra det hollandske hovedkvarter. Da jeg kom tilbage til mine kuske, havde de lavet snaps og drukket skrædderen fuld. Jeg sagde, at de ingen dumheder skulle lave. Skrædderkoenen var nemlig blevet gal og skældte ud. Berlinereren sagde, at jeg kunne have solgt jumben til mølleren i den sidste by vi kørte igennem. Han bød 900 frank for den. »Kør straks hen og sælg den«, sagde jeg, og det var han ikke længe om at reagere på. Jumben blev solgt, og han kom tilbage med penge på lommen. Efter en times tid var jeg så henne ved den hollandske vagt igen og fik besked på, at vi måtte have lov til at køre igennem Holland over til Aachen. Vi fik en underkorporal med på vejen som ledsager. Vi blev så glade, at vi lavede en flaske snaps til vagten, og de fik også nogle cigarer. Samtidig stod der nogle hollændere og snakkede med kusken på førstevognen, imens stjal nogle andre hans hestedækkener, som han havde lagt over hestene. Han var meget harmfuld over det, men der var intet at gøre. Vi kørte så igennem Holland. Jeg lagde mig ind i den store vogn for at sove. Vognene var nemlig lukkede. Midt i Holland

lavede jeg mad til karlene og den hollandske underkorporal. De fik så ild på en cigar, og hen på morgenstunden kørte vi ind i Tyskland, og snart var vi i Aachen. Der lå soldaterne ude på plænerne i parkerne. Der var nemlig ingen kvarter at få i Aachen, den var overfyldt af militær. Det havde frosset om natten, og soldaterne og hestene var helt hvide af rim. Vi fik endelig lidt plads til vores heste i en gæstgivergård, hvor der netop rykkede en kolonne ud, men med pålæg om, at vi kun måtte blive i byen i 12 timer.

Den næste dag startede vi så ind i Tyskland. Vi skulle jo være over Rhinen inden den 20. november. Fra Aachen gik det konstant op ad bakke. Det var et langt bjerg, men dem fik vi flere af. Det næste kvarter havde vi i Gyllich i Rhinlandet. Vi holdt gilde om aftenen. Men manden var en rigtig kværulant. Han tog vore cigarer, som vi lod stå på bordet om aftenen. Men dem fik jeg dog fra ham igen. Han viste os også den forkerte vej. Vi ville mod Düsseldorf og han viste os mod Köln. Jeg blev klar over dette, og så drog vi mod Düsseldorf. Vi kvarterede i en lille by i Rhinlandet næste nat. Næste dag kom vi til Neuss, lige vest for Düsseldorf. Der fik vi kvarter i en sæbefabrik, og før vi drog videre, forærede de os et stykke sæbe. Men vi måtte endelig ikke tale om det. Så drog vi den næste dag over Rhinen og i Düsseldorf gjorde vi kvarter. Vi forærede vore værter en spand marmelade, som de blev meget glade for. Dagen efter drog vi op langs Rhinen og drejede til højre over mod Ratingen, hvor vi gjorde kvarter til næste dag. Næste dag kom vi til Kethvig Ruhr, som ligger ved floden Wupper. Det var en bjergrig egn. Vi kørte i store vejsving ned over en bro til byen. I udkanten af byen fik vi kvarter på en bon-

degård. Manden hed Hans V. Unterhandsberg. Det var dejlige, flinke folk. Han havde en god besætning og fire stærke heste (karrenpferde). De kørte nemlig altid med en tohjulet kærre, trods det at det var en bakkerig egn. Byen selv var nærmest en industriby, store væverier og andre fabrikker, som alle blev drevet ved vandkraft fra floden. Man kunne tydeligt høre dens brusen. Næste dag drog vi op gennem industribyen Essen til Gelsenkirchen. Der var bebyggelse hele vejen op og sporvogne ved siden af vejen. Husene var næsten sorte af røg og os fra fabrikkerne. I Gelsingkirchen havde jeg igen et dejligt kvarter hos en landsretssagfører, som hed V. Hagen. Karlene logerede ved siden af i en købmandsgård. Der delte vi vores ting for første gang. Næste kvarter havde vi i byen Recklinghausen. Der boede vi hos nogle folk, som arbejdede i kulminerne. Det var en far og to sønner. De arbejdede i skift på otte timer ad gangen. Næste kvarter havde vi i en gæstgivergård i en lille by før Münster. Den hed Buldern. Vi kørte så næste dag igennem Münster og fik kvarter i en by, der hed Ladbergen, som ligger mellem Münster og Osnabrück. Vi ville hellere have kvarter i en lille by end i en større. Der var der mere fredeligt. Næste dag kørte vi igennem Osnabrück og fik kvarter i en landsby, som hed Haltern. Der logerede vi på en bondegård. Konen vidste ikke, hvor godt hun skulle gøre det for os. Hun bagte pandekager til os. Det var en af de rigtige vestfalske bondegårde. Vi kom ind af loporten, til højre var kostalden, til venstre var heste- og svinestalden, og over for enden af loen var køkkenet. I stuen var der en åben pejs. Tjenestedrengen kom af og til ind med et knippe risbrænde, som han så delte i små bunker og kastede på

ilden. Så føg gnisterne op til loftet, hvor der hang flæsk, pølser og skinke. Næste dag kørte vi så over Ostercalln. Der går jernbanen i en tunnel ind gennem udløbere af Teuterberger Wald. Så det var et temmeligt bjerg at køre op ad. Vi måtte spænde fire heste for vognene, og så køre op, en af gangen. Vi kom så fra Westfalen ind i Hannover. Der var der igen et mere fladt landskab. Næste nat var vi i kvarter i Lemförde i en gæstgivergård, som lå ude ved en skov. Kromanen var en rigtig vrøvler. Han ville ikke lade os sove i skænkestuen. Men vi slæbte blot vores madrasser ind og brød os ikke om ham. Berlinereren ville tage nogle ænder med, som gik i gården, men han kunne ikke komme afsted med det. Så stjal han en skovkæde og kastede den i vejgrøften, da vi var en dagstid borte.

Næste dag logerede vi i byen Diepholz. Jeg havde som aktiv soldat været i Kina sammen med en fra denne by. Jeg fik at vide, at han var blikkenslager i en by der hed Ludvigslust, og jeg var så inde og tale med hans kone. Desværre var han ikke hjemme. Jeg sad i sofaen, hvorover vores reservebillede hang. Han havde ikke været med i krigen. Han var erklæret fri af en eller anden institution. Hans kone havde flere gange hørt sin mand tale om mig fra dengang.

Da vi drog ud af Diepholz dagen efter, kom regiment 213, hvor min nabo J. Jørgensen lå. Men jeg havde ikke tid til at vente for at tale med ham. Vi drog så tværs over Lüneburger heden og parkerede næste nat i en by der hed Hoya. Næste dag kom vi til byen der hed Unterstedt ved Rotenburg. Der havde vi kvarter på en bondegård, manden hed

Meyer. Det var dejlige folk. Konen var helt nedbrudt, da de havde to sønner, der varfaldet i krigen. Og det smertede særligt nu, da vi andre kom tilbage. Derudover havde de to døtre; den ene var gift med en feldvebel fra hussarerne i Oldenburg, og den anden var endnu ungpige. Vi drog så videre langs hovedvejen til Harburg. Der fik vi kvarter i udkanten af byen. Der delte vi vores ting for anden gang, og der blev så sendt nogle pakker hjem. Fra Harburg startede vi kl. ca. 6 om morgenen og kørte over Elben ind gennem Hamburg og Altona, som vi først var ude af kl. 14. Vi gjorde så ikke holdt før Elmshorn. Der boede en brordatter af mig. Hendes mand hed Michaelsen og arbejdede på en gærfabrik. Der rastede vi i et par dage og havde et par lystige aftner. Vi delte så vores ting for sidste gang, og sendte dem hjem med banen. Heldigvis kom alt mit godt hjem. Der blev ellers dengang stjålet meget på banen. Så drog vi op gennem Holsten, rastede et par gange før og en efter Neumünster.

Vi havde i Aachen købt en hest, som vi havde haft med os hele tiden. Det var nemlig sådan, at min førstekusk gerne ville have den ene af sine heste med hjem. Så kunne vi jo aflevere den vi købte. Prisen var ikke så stor; 15 Mark. Min førstekusk hed Knappe, og hans far var vognmand i Meklenburg, så han kunne godt bruge den ene af sine heste. Det var en dejlig 4 årig skimlet belgisk hoppe.

Så nåede vi endelig Kiel efter 42 dages kørsel. De blev helt forundret, da jeg kom og meldte mig ved min enhed. De tænkte, at vi forlængst havde solgt tingene og var rejst

hjem. Kaptajnen, hos hvem vi skulle aflevere heste og vogne, sagde nemlig helt forundret; »der kan man bare se, der findes dog ærlige folk i Tyskland«. Jeg spurgte ham så, om jeg ikke kunne få et par heste med hjem, da jeg havde brug for dem i min bedrift. Det kunne jeg godt få, sagde han og lavede en ansøgning for mig. Og med den var jeg så henne ved soldaterrådet og fik den stemplet og undertegnet. »Jeg vil hjem til jul, enten jeg får heste eller ej«, sagde jeg til kaptajnen. »Du skal nok få dem med hjem. På fredag kan du gå ud til Dänischenhagen. Der går der et helt herregårdskoppel af heste, og der kan du søge dig et par heste ud«, svarede kaptajnen. Jeg havde spurgt styrmanden på damperen, som gik fra Kiel til Sønderborg, om han ville tage mig og et par heste med. Og det ville han godt, hvis det ikke blev for hårdt vejr.

Jeg var flere dage i Kiel og fik karlene sendt hjem. Førstekusken fik sin hest med hjem til Meklenburg. Jeg var ovre i Kielgaarden for at få mine papirer i orden, og jeg var henne i sømandshuset efter mit svin. Mit logi havde jeg i gæstgivergården »Nordischer Hoff«. Om lørdagen, lillejuleaften, rejste jeg så med damperen til Sønderborg med mine heste og alt mit »pakkenilken«. Ankommen til Sønderborg steg jeg om til damperen, der gik til Hardselhøj, og så var jeg hjemme efter at have været næsten 4 1/2 år i krigen.

Hjemkommen fra krigen var der ikke megen lyst til at påbegynde landbruget igen. Alt var forsømt og besætningen var skrumpet ind, så vi måtte låne en ko på Mjelsmark den første vinter, for dog at have lidt mælk til selvforbrug. Vi

havde en russisk krigsfange som karl, og han havde ikke meget forstand på landbruget. Han havde lige kørt gødning ud, men lagt det hele på en ager. Det var læs på læs, så vi måtte til at flytte det igen. Kedde, den ældste, kendte mig nok, men Peter, der kun var to år, kendte mig ikke. Så den første morgen, da vi lå i sengen og han blev vågen, slog han mig oven i hovedet og løb ud til sin mor i køkkenet og råbte: »Mor, mor, fremmed mand inde i sengen!«. Men som tiden gik, kom man snart igang igen. Der var jo nok at tage fat på. Alle mine ting, som jeg havde sendt hjem, kom heldigvis. Og det var jo velkomment, da alting herhjemme var knapt. Jeg havde jo et saltet svin på 280 pund og flere dåser gullasch, 2000 cigarer og skrivemaskinen, som jeg endnu skriver på, skrivematerialer, kuverter og meget andet. Hestene, som jeg fik med hjem, var et par svære brune belgier. Dem solgte jeg, da vi ikke havde foder nok til dem. Så gik livet jo igen sin gamle vante gang fra før krigen. Men der var røre i det herhjemme. Alle belavede sig på, at vi skulle stemme os hjem til Danmark. Jeg var blevet valgt til kommuneforvalter, så jeg havde nok at foretage mig i afstemningstiden. Endelig kom afstemningen den 10. februar 1920. Og jeg var, som kommuneforstander, selskrevet formand for afstemningskommisionen i Oksbøl kommune. Det var den dag et forrygende regn- og blæsevejr, så Dannebrog fik en god start. Vi havde her i kommunen 27 tyske stemmer.

Ordliste:

Sjuppen = genstand

Sichel = segl (krumkniv)

Korslagteriet = korpsslagteriet

Koravis = korpsavis

Rolos = rullegardiner

Brenstig = farlig

Thomasslagge = slagge fra højovne, som i pulveriseret form blev brugt til kunstgødning

Understand kommer af det tyske ord Unterstand og betyder dækningsrum, som skulle kunne modstå mortargranater.

Et blodigt drama på Als og dokumenterne om det

Jydske Tidende 25/6 1967

På Landsarkivet i Åbenrå findes et tykt bundt akter - ca. 20 cm. højt - skønsmæssigt på mellem 800 og 1000 sider indeholdende samtlige rapporter over forhørene, alle optegnelser, skriftprøver, trusselsbreve og andre bilag angående snigmordet på Maren Eriksen den 27. november 1818 om aftenen mellem klokken 10 og 11 i Hans Christian Eriksens gård i Mjels ved Nordborg. Gården ligger lige syd for Mjels Kro og kaldes i dag oftes Clausens gård.

Retssproget var på dette tidspunkt tysk også i det danske hertugdømme Slesvig og rapporterne er skrevet på tysk med undtagelse af enkelte sætninger, vidneudsagn, der er gengivet ordret »in dänischer Volksspracche« d.v.s. på alsisk mål. Men det er undtagelser, almindeligvis er også vidnernes udsagn oversat til tysk.

Hvad ved vi om den unge kone Maren Eriksen? Det er ejendommeligt at konstatere, at nok findes der en nøje gengivelse af hændelsernes forløb hin aften og en udførlig rapport over det af distriktslæge Balle foretagne ligsyn, men intetsteds oplyses der om, hvor og hvornår ofret for forbrydelsen var født, intet om hvor og hvornår gift, intet om

forældre eller børn. Vi kan imidlertid fastslå, at hun er født 1785, er blevet gift i tiden mellem 1805 og 1809 og har født 2 drenge; Erik den 7. september 1809 og Herik den 4. marts 1811. Hun synes iøvrigt ikke at have foretaget sig noget som helst, der kunne pege hen imod hendes pludselige død for morderhånd.

Om Hans Christian Eriksen giver akterne kun få personlige oplysninger, men om ham får vi ret fyldige oplysninger i kirkebogen. Han var bolsmand i Mjels og hertuglig distriktsjæger og tog sig bl.a. af ulovlig jagt. Da han var streng og ubønhørlig i sit embede, havde han ikke så få fjender blandt krybskytterne, der nok kunne tænke sig at sige tak for sidst. Han havde da også modtaget 3 trusselsbrevet på livet. Den førtse havde han brændt, de to sidste afleveret til herredsfogeden i Nordborg. Brevene er skrevet med fordrejet håndskrift, en slags blokbogstaver, i et meget dårligt sprog, som det er vanskeligt at stave sig igennem. Kort før mordet var der en aften blevet skudt på ham fra baghold på vej fra Havnbjerg til Oksbøl, og han blev lettere såret i venstre arm.

Den 26. november om aftenen var der intet, der tydede på, at noget ondt var i vente. I stuen sad husbonden, hans kone og pigen, Ellen Nielsen fra Oksbøl. Pludselig faldt et skud, åbenbart fra et jagtgevær. Vinduesruden splintredes, og haglene søgte deres mål. Eriksen, der netop var i færd med at klæde sig af, stod ved siden af sengen. Nogle hagl sønderrev hans skjorte lige over lænden og borede sig ind i skabet bagved. Men hans kone, der sad på stolen ved siden

S a n g

i Maledning

Gaas Christian Erichsen Kants

straffelige Mord

Reels den 27de Nobr.

1818.

W

Christian Petersen Krag.

A.

Sideskifte

til

Sørgesangen,

som blev udgivet i Anledning af det uheldige
Døds-Ende, som skede den 27. November 1918
i Lands-Byen Weisk i Røstherred paa Den Ald.

H. E. A.

Ref. Lad dem nu i Trøst henge se.

1. O! store gode Forbud-Perre,
Mærkelige, Alvide Mand,
forunderligt, o! Jader Kære,
du slipper alt ved Gudhans Haand,
af dig en Vord, af dig et Ord,
da hører alle, den hele Jord.

2. Du skabte alt. Du alting skaber,
dit Ord alting skaber ud,
hvort, end Gønderen sig vender,
ser dig altsig, store Gud,
han dog et kunde sige sig,
dit Ord hør ham idelig.

**Sidestykke
til
Sørgesangen**

Som blev udgivet i anledningen af det ulykkelige
Mord-Skud, som skeede den 27. November 1818
i Lands-Byen Meels i Nørherred paa Øen Als.

H. C. H.

Mel. Lad dem nu i Aviser henge ud.

1. O! store godt For.... - Herre,
Almægtige, Alvise Aand,
forunderligt, o! Fader kjære,
du styrer alt ved Guddoms Haand,
af dig en Lyd, af dig et Ord,
du styrer alt, den hele Jord.

2. Du skabte alt, Du alting kjender,
dit Øje alting gransker ud,
ihvor, end Synderen sig vender,
for dig alvise, store Gud,
han dog et kunde.... sig,
Det ..... seer ham idelig.

af ham, blev ramt af flere hagl i halsen, og blodet vældede frem fra halsens pulsåre. Hun faldt af stolen og forblødte på gulvet, endnu før pigen nåede at tænde lyset, der var slukket, enten af skuddet eller ved konens fald. Manden greb et ladt gevær, der hang i stuen, og sprang ud på gårdspladsen og fyrede i blinde ned ad vejen. Så sprang han i bar skjorte på en hest og red i hast til sandemanden, Hans Hinrichsen, for at melde, hvad der var hændt. Herfra blev han nærmest bevistløs hjulpet hjem, hvor han mødte det frygtelige syn af blodpølen på gulvet.

Sandemanden tilkaldte øjeblikkelig herredfoged Fürsen i Tangsholm, og det første forhør fandt sted i nærværelse af herredsfogeden, distriktslægen og Hans Hinrichsen. Først skildrede Hans Christian Eriksen aftenens begivenheder og fortalte om, hvad han havde foretaget sig. Herredsfogeden mente straks at kunne fastslå, at skuddet ikke gjaldt distriktsjægerens kone, men jægeren selv, og udspurgte ham nøje om hans personlige fjender, der evt. kunne have noget at hævne sig på ham for. På gårdspladsen fandtes øjensynligt intet spor, og ingen havde set uvedkommende snige sig hen til eller bort fra Eriksens gård. Det måtte være nærliggende at søge gerningsmanden blandt brevskriverne, så nu gik jagten ind på alle, der kunne have noget udestående med Eriksen. Til forhøret den 5. december, hvor også Hans Hinrichsen, Jørgen Christensen og Mads Nissen Madsen var til stede, var tilsagt ti personer, der skulle prøveskrive trusselbrevets tekst, og da man skønnede, at en prøve lignede originalen, blev vedkommende sat i arrest, men hans alibi var i orden og man stod stadig på bar bund.

Der blev udlovet en belønning på 160 Rdl. fra den hertugelige kasse og 160 Rdl. fra den kongelige kasse, og sandemændene for Nordborg, Mjelsgård, Hjortspring og Østerholm Len udsendte en løbeseddel med opfordring til enhver om at hjælpe med ved opklaringen.

Rygterne svirrede, og sladderen gik, og enhver, der blot havde den ringeste forbindelse med jagt eller var i besiddelse af et gevær, blev afhørt, og stadig var man på jagt efter brevsriveren, alt uden resultat. Ganske vist blev endnu en mand arresteret, heller ikke mod ham havde man fældende beviser. Og rygtesmedene - ikke mindst kvinderne - havde travlt, for måske levede Hans Christian og Maren ikke så lykkeligt som antaget, måske var der noget at snage i. Var der ikke noget med Karen, der havde tjent på gården? Nye forhør, flere vidner, deriblandt Peter Sarsgaards kone, Kirsten (2. ægteskab). Hun og andre kvinder benægter bestemt at have hørt noget ufordelagtigt om ægtefællernes samliv, der tværtimod måtte betegnes som godt. Det hele ender i ondsindet sladder og rygter.

Da man trods ihærdige forsøg ikke har fundet noget spor af gerningsmanden, bliver Hans Christian Eriksen den 3. juni 1819, d.v.s. mere end et halvt år efter udåden, arresteret og indsat i Nordborg Arrest, uden at der, såvidt det kan ses, var fremkommet noget, der kunne foranledige dette drastiske skridt. Sagen vækker opsigt viden om, og Ober Kammergericht i Gottorp skønner nok også, at Justitsrat og Hardsvogn Fürsten, Tangsholm, hverken har ledet undersøgelserne med særlig kløgt eller evner, heller ikke med held, så

man giver ham to meddommere, Hofrat og Hargesvogn Thomsen fra Gråsten og Justitsrat og borgmester Ahlmann fra Sønderborg, og de tre herrer begynder så den 6. september 1819 - 10 måneder efter skuddet - undersøgelserne helt forfra. Man går meget grundigt til værks, prøver på at bestemme skudretningen og andre enkeltheder, nøje, men tiden er forpasset, man har kun lægernes dødsattest at holde sig til.

Man prøver på at fange Eriksen i hans tidligere udtalelser, beskylder ham for selv at have skrevet trusselsbrevene og selv at have affyret det dræbende skud. Den anklagede benægter på det bestemteste, og noget bevis imod ham kan man ikke fremskaffe. Også Karen går man hårdt på klingen. Hun har efter Marens død og Hans Christians arrestation taget sig af hjemmet og drengene og svarer: »Vi er ikke forlovede, jeg har taget mig af drengene af medlidenhed, af egen vilje, husbond har aldrig begæret mig, men altid opført sig sømmeligt«. Man kommer ingen vegne, og imens diskuterer menigmand lidenskabeligt skyldig, ikke skyldig. Og nu dukker Sørgesangene op.

Den første sørgesang skrevet af H. C. H., er på 14 vers, elendige rim, der dels svælger i ve og klage og medynk med de moderløse små og den ulykkelige ægtemage, dels anråber himlens retfærdige vrede og dom over den skyldige. O Fadergod, hævn dog uskyldigt Blod.

Det næste, ligeledes af H. C. H. er på 21 vers og sigter tydeligvis en af de arresterede fra landsbyen for at være den

skyldige. Han må bringes til at bekende sammen med de, der tier og frækt skjuler sig bag tavshedens maske. Den 3. sørgesang, skrevet af Christian Petersen Krag, er nærmest et forsvar mod de ondsindede rygter, som »Komplottet« har udspremt mod ægtemanden, og der udloves 10 daler til den, der vil lægge navn til de anonyme beskyldninger.

Som sagt svirrer det med ondsindet sladder og grimme rygter i et samfund, der efterhånden synes at være kommet helt ud af balance. Anklagemyndighederne indsætter snart den ene snart den anden i Nordborg Arrest som mistænkt - men ender uhjælpeligt i en blindgyde. Man har forspildt enhver virkelig chance og må se denne kendsgerning i øjnene.

Det sidste møde i sagen fandt sted den 28. februar 1820, men kun herredsfoged Fürsen var til stede, hvorfor, de to andre herrer ikke mødte, vides ikke. Eriksen og fire anklagede i sagen blev løsladt, men dommen blev ikke forkyndt. Han modtog en afskrift af dommen, kun underskrevet af Fürsen, og da han ikke var fortrolig med den juridiske terminologi og næppe forstod ret meget tysk, troede han sig helt frikendt.

Han var imidlertid blevet dømt til at udrede en del af omkostningerne ved den langvarige og omfattende undersøgelse, og det både til dommerne, skriverne, vidnerne og fængselspersonalet. Der findes en meget udførlig fortegnelse over de mange omkostninger, der beløber sig til i alt 721 Rdl. cour., et meget stort beløb i den fattige tid efter statsbankerotten, mere end værdien af et alsisk bol. Heraf

skulle nu Eriksen trods frifindelsen betale 266 Rdl., hvad der kunne betyde økonomisk ruin. Han fremsendte derfor den 26. marts 1820 et bønsskrift til den danske konge, Frederik VI på tysk, skrevet af en mand, der var fortrolig med juridisk sprogbrug. Han bønfalder kongen om at få ændret dommen, dels fordi den ikke er afsagt af det samlede dommerkollegium og dels fordi det må være uretfærdigt og ubilligt at »pålægge ham« omkostninger, der kan bringe ham til tiggerstaven, og som han ikke selv har foranlediget.

Herredsfoged Thomsen, Gråsten, der er pinligt berørt af situationen, er åbenbart ikke enig med Fürsen, der synes at have handlet på egen hånd. Thomsen skriver den 13. april 1820: »Mod Fürsens fremgangsmåde sætter jeg en rolig samvittighed og bevidstheden om i denne sag at have optrådt forsvarligt, hvortil jeg bemærker, at jeg kan, hvad jeg vil, når jeg vil, hvad jeg skal. Om det skulle være anderledes med her justitsråd Fürsen, lader jeg stå hen!« Meget gedulgte vendinger, som Thomsen lader sin dommerkollega om selv at tyde. Bønsskriftet til kongen passerer de samme instanser, som reelt og formelt havde ansvaret for dommen, og de desavouerer selvfølgelig ikke sig selv. Den 28. november 1820 kommer svaret, der lyder på, at det må have sit forblivende med den trufne afgørelse. Men pengene betales ikke, hverken det første eller det andet år, trods gentagne påmindelser. Der går hele 5 år, så må Hans Christian Eriksen og hans broder bolsmand Peter Eriksen af Mjels den 27. april 1825 i fællesskab med deres underskrift indestå for, at betaling sker til et nærmere fastsat tidspunkt, i modsat fald vil gården uden varsel blive stillet til offentlig auktion.

Her standser akterne. Man må gå ud fra, at det er lykkedes brødrene at skaffe udvej for pengene, gården bliver i hvert fald ikke solgt.

Rygtet har i tidens løb føjet et og andet til, der næppe har bund i kendsgerningerne. Således skal en pige i sine feberfantasier på dødslejet have røbet hemmeligheden angående udåden, men det kan man vist roligt se bort fra, det hører ligesom med til de mystiske hændelser, der ikke blev og aldrig bliver opklaret.

Gengivet med tilladelse fra Jydske Vestkysten.

Sagn og fortællinger

*med tilladelse fra
Historisk Samfund for Als og Sundeved*

Runesten og Borsten

Hovedvejen Oksbøl-Brandsbøl føret tæt ved Bundsøen over en mark, der på det gamle udstykningskort er betegnet som »Rundsten«. Her, fortælles det, har stået en sten med mærkelige skriftegn, som ingen kunne læse. Det har antageligt været en Runesten og efter den har marken fået sit navn. Den tilstødende marks gamle navn er »Borsten«. Her har efter folks fortællinger stået en sten med »borede huller« i ved foden af en gravhøj. Tomten efter denne høj er endnu kendelig. Stenen med »de borede huller« har uden tvivl været en af højens randsten med skålformede fordybninger. Begge oldtidsminder er forsvundne.

Eleonora Johansen

Mellem 1840 og 1850 forsvandt styrmand Peter Johansen på søen. Han ejede parcelstedet »Almindingen« ved Bundsøen ved Brandsbøl. Hans enke, Eleonora, ville gifte sig igen med Peter Abraham fra Broballe. Det var omkring 1850. Før forlovelsen kunne ske, måtte man først have visshed om Peter Johansen endnu var i live eller ej. Alle gårdens døre og vinduer blev lukket op og der blev tændt lys i stuerne. Peter Johansens navn blev så råbt tre gange. Hvis

han endnu var i live skulle han svare. Det var et højtideligt og spændende øjeblik. Der kom intet svar, man anså det forgivet, at Peter Johansen ikke mere var i live og Eleonora kunne derfor gifte sig med Peter Abraham.

En synsk kone

En gammel kone, der boede ude på Mjelsmark, var synsk. Hun havde set ligskarer og forbrande, og det indtraf altid, som hun havde set det forud. Men engang så hun noget, hun ikke rigtigt kunne fatte. Det var nemlig et skib, der uden sejl og årer, og endda imod vinden, styrede igennem Gabet mod Dyvig. Folk, som hun fortalte det, ville ikke tro hende, men da det første dampskib gik ind til Dyvig, var der ikke mere tvivl om, at det var det, den gamle kone havde set.

Claus Grøn's dagprogram for 100 år siden

Claus Grøn fortæller: »Ved min 12-års alder tiltrådte jeg min første tjeneste, nemlig som mælkekusk på Mjelsgaard. Dagens program var følgende: Op kl. 4, ud i marken gennem dugtungt græs efter den lille træske islænder, strigle, gøre vognen istand og køre til den 3/4 mil borte liggende Druelund, der også tilhørte min husbond, efter mælken derfra. Så fulgte davren, før jeg måtte have islænderen for gangspillet til den store kærne. Bagefter hed det skole til kl. 4 om eftermiddagen, hvorefter jeg atter måtte til Druelund efter mælken. Således gik min dag og skønt nok at gøre for en 12-års knægt, har jeg mange lyse minder fra Mjelsgaard. Islændern og jeg blev gode venner, han hed også Claus og

folk plejede at sige: »Der kommer de to Claus'er«. Også med mejersken, en smuk pige fra Angel, stod jeg mig godt«.

Den sidste nisse i Mjels

En af de sidste nisser i Mjels, fortæller Claus Grøn, opholdt sig på familien Lerbergs gård. Længe bragte han velstand til huse, men blev fortørnet en julenat, da grøden ikke var, som den skulle være og nu forfulgte den ene ulykke den anden familien. I fortvivelse flyttede de bort fra gården, men niss flyttede med og til sidst vidste de intet andet råd, end at sende bud efter præsten. Med bibel og vokslys gik den hellige mand ud i loen og begyndte sin besværgelse, men nissen var stivnakket og først længe efter kom han krybende langs essingen ved kostalden. Han bad ynkeligt for sig og tilbød at ville flytte væk fra gården. Stinmari bar nissen i triumf tilbage til hans gamle bopæl, men på vejen derhen sagde han: »Alle dine ulykker skyldes gerrighed, en tallerken risengrød og en klat smør ville have afværget det hele, nu skal du dø ung og barnløs og denne gård skal styrte i grus«. Som nis havde forudsagt, skete det, Stine døde tidlig og allerede i min barndom lå bygningerne i ruiner.

Den kloge mand fra Mjels

I Mjels boede en klog mand, han kaldtes Cyprianus (middelalderlig trolddomsbog,red.), og han blev søgt af folk viden om. Han kunne vise igen, slå øjnene ud på tyve, og helbrede folk og fæ for alle slags sygdomme. Præsterne på

egnen var meget imod, at folk brugte disse trolddomskunster og især Nordborgs præst var meget streng.

Så hændte det, at der opstod ildebrand i Nordborg, lige ved kirken. Man kunne ikke blive herre over ilden, og da der var stor fare for kirken, vidste præsten ingen anden udvej end at køre til Mjels og hente den kloge mand. Først vægrede manden sig, men da præsten omsider sagde, at han måtte tage med, da der var fare for Guds Hus, indvilgede han og kørte med til Nordborg. Da han var kommet til brandstedet, tog han sin bog under armen og gik tre gange rundt om kirken, medens han uafbrudt råbte noget, som ingen forstod. Straks derpå slog ilden i anden retning, skønt vinden bar lige mod kirken, og den blev reddet.

Navnet på landsbyen Mjels skal, efter hvad der fortælles, stamme fra en sørøver med det mærkelige navn Melis. Om denne mand fortælles det endvidere, at han skal ligge begravet i Mjelsgaards have. Der fortælles, at man indtil for en del år siden kunne se en blodplet på en mur i kælderen. Den skulle stamme fra sørøverens tid.

Den hellige grav

Umiddelbart vest for Oksbøl, der, hvor vejen drejer mod Mjelsgaard, er der også en plet, hvortil der knytter sig et sagn. På denne plet kom hver dag en åndssvag pige, som sad og sang salmer. Hun kaldtes Evmari, en forkortelse af Eva Marie. Da hun døde, blev hun begravet på sin yndlingsplet, hvor hun havde siddet og sunget alt det ud, som

ingen andre forstod. Stedet fik så navnet »Den hellige grav«, som endnu hører anvendt. Der kan man forøvrigt også træffe et hovedløst føl, men kun ved midnat! Om nogen har set det, vides ikke, i hvert fald forlyder det intet herom.

Da det brændte i Oksbøl

Det brændte for mange år siden i Oksbøl, og der var stor fare for, at ilden skulle brede sig. Man vidste da ingen anden udvej, end at hente en klog mand fra Nordborg - hans navn var Kock- han kunne forudsige ild. Kock kom i en fart til Oksbøl. Han løb omkring ilden og begyndte med at mumle nogle uforståelige ord, men ilden ville ikke standse. Man begyndte straks at tvivle på den kloge mands kunst, og da han selv mærkede, at han intet kunne udrette, var han pludselig forsvundet.

Dværreshøjs Sten

Hvor landevejen fra Oksbøl til Lavensby fører over Stevning mose, ligger på sydsiden af sænkningen tomten efter en stor gravhøj, der har givet marken navnet »Dværrehøjsten«. Samme navn findes i jordbogen for Oksbøl, 1774. Der har i højen været et stort dyssekammer med dæksten. I dette kammer boede der »Dværre« (nisser) og mange har set de små væsner, når de tumlede sig rundt på højen. Efter at dyssekamret er forsvundet, har man ikke set dværgene mere. Marken tilhører gårdejer Hans Schmidt i Oksbøl.

Lyshøj

Mellem Broballe og Hardeshøj ligger gården«Lyshøj». Denhar sit navn efter den gamle Lyshøj, en nu næsten helt udjævnet gravhøj nord for gården. I højen boede der nisser. Når disse væsner holdt fest inde i højen, var indgangen til højens gravkammer åben og et stærkt lysskær lyste derfra ud over marken. Så snart nisserne mærkede, at der var mennesker i nærheden, lukkedes højen og lysskæret forsvandt. Derefter skal højen have sit navn.

Gamle Daniel

På Broballe Mølle tjente i mange år en karl, som kaldtes gamle Daniel. Han havde i sine unge dage været to år på sindsygeanstalten i Slesvig, men efter den tid blev han en særling. Han var meget synsk og kunne tit forudsige store begivenheder. En dag kom han løbende ind i møllegårdens stald og kastede sig i en bunke halm. Da man spurgte ham, hvad der var i vejen, råbte han: »Min broder ovre på Sundved er død, han var lige her og tog afsked med mig«. Næste dag kom der bud, at broderen var død af et hjerteslag, just på samme tid, som Daniel havde sagt det.

En anden gang forudsagde han en ildebrand i Broballe. En morgen, da Daniel kom ind til davre, sagde han, at der snart blev lig i gården. Han havde om natten set, at der blev båret en kiste ud af huset. Tre uger efter døde møllerkonen.

I nærheden af Broballe var den gamle fjord blevet inddæmmet og tørlagt. En nat i efteråret 1872 så Daniel, at den

store dæmning ved Mjelsgaard blev gennembrudt af havet. Han advarede lodsejerne af det tørlagte areal, at de skulle få dæmningen udbedret, da der ellers ville ske en ulykke. Men bønderne lo ad ham. Den 13. november 1872 kom den store stormflod. Havet brød igennem diget og satte alt under vand.

Et dødsvarsel?

En aften sad Claus Grøn i sine forældres stue. Moderen spandt på sin rok, og faderen læste. Pludselig blændedes stuen af et strålende lys, som kastede refleks på træerne udenfor, og samtidig hørtes et voldsomt slag langs alle tre vinduer. Faderen løb ud, og her mødte han en 12 års dreng fra et af nabohusene, hvor den 17 årige datter lå syg. »Trine skal dø«, sagde drengen, »men hun vil endelig se Lene (Claus' mor) først«. Smedekonen skyndte sig over til naboen, men da hun nåede derover, var Trine død. Det sidste ord, der var kommet over hendes læber, var fru Grøns navn, og det viste sig senere, at døden måtte vær indtrådt i samme øjeblik, som det underlige lysskær blændede den lille smedestues ruder.

Stenkesager

På »Stenkesager« lå i gamle dage en oldtidsgrav, i hvilken der var en stor stenkiste (dyssekammer) med en mægtig granitblok som dæksten. Den har nu været borte i mandsminde. I dette kammer boede nisser. Disse små underboere kom ofte ind til Mjels, hvor de fik mælk, æg og brød af bønderne. Og hvor nisserne fik disse gaver, gik alt vel i

huset og i staldene. Der var dog en kådner, som viste nissen døren, da han kom og bad om et rugbrød. Nissen forlod stiltiende huset, men den næste morgen lå en stor gris død i stalden. Man var overbevist om, at det var nissen, der havde sagt »tak for sidst«.

Forbrand

Gamle Stine Lausen i Mjels kom en eftermiddag løbende hen til naboerne og fortalte, at der var ildebrand på Broballe Mark. Ingen af naboerne kunne se det. Dagen efter brændte et hus på Broballe mark, netop som gamle Stine havde set det dagen før.

Ligskaren

En eftermiddag så Stine Lausen en ligskare på gaden i Mjels. Hun måtte gå helt ud mod hegnet for at komme af vejen for følget. Mange folk i følget kendte hun. Det var et uforståeligt syn for Stine, da det ingen syge var i byen. Kort tid efter døde en ung pige i barselseng, og da hun blev begravet, så Stine Lausen samme ligskare med de samme folk i følget.

En heks på Mjelsmark

I gammel tid, da der var hekse, kunne disse forgøre sig selv og andre dyr. En sådan heks boede ude på Mjelsmark. Undertiden forgjorde hun sig til en hare. En sådan kunne ikke skydes med en almindelig bøsseladning. Der var mange jægere, der forgæves havde prøvet på at skyde den. En sådan hare skulle skydes med en sølvknap.

Kirkeklokkerne

Da kirkeklokkerne havde så fin en klang, blev det besluttet at de var for gode til en landsbykirke. Så de skulle sendes til København for at ophænges i en af hovedstadens kirker. Men beboerne som ikke ville af med klokkerne, slog så stykker af klokkernes kant, så deres klangfylde tabtes. Klokkerne blev så i Oksbøl.

Mjelsstop

Et sted i nærheden af Nordborg kaldes »Mjelsstop«. Mjelsboerne var urolige hoveder og Nordborgerne ville ikke have dem ind i byen, når de kom og ville sælge varer. De måtte kun komme til det bestemte sted uden for byen og der måtte Mjelsingerne »stoppe op«.

Afsløring af flyminde

af Henning Wriborg

Mandag den 30. august 1993 kan man i Jydske Vestkysten under overskriften »Dræbte flyvere fortjener et minde« læse, at man på Nordals arbejder med at få etableret en mindeplads over 14 allierede flyvere, der mistede livet den 29. januar 1944.

Under en undvigemanøvre fra et tysk jagerfly kolliderede to Lancaster bombefly i luften og styrtede ned, og alle besætningsmedlemmer omkom.

En initiativgruppe, bestående af Henning Hounsgaard, Nordborg, Gunnar Hounsgaard, Sønderborg, Nis Valdemar Schmidt, Broballe, Ole Werth Sørensen, Oksbøl og Henning Wriborg, Nordborg samledes første gang den 16. juni 1993 på Oksbøl Friskole.

Efter mange møder med grundig bearbejdning og planlægning af, hvordan mindepladsen skal udformes og hvordan en afsluttende afsløring skal foregå, når vi frem til selve afsløringsdagen.

Er man interesseret i gruppens arbejde i detaljer samt i at se billeder fra afsløringen, kan man se det i mappen »Flyminde«, som står på Lokalthistorisk Arkiv for Oksbøl Sogn.

Repressantant for R. A. F. nedlægger krans

Højtideligheden, der blev overværet af ca. 300 mennesker, startede lørdag den 29. januar 1994 kl. 13.00 med velkomsttale af Henning Hounsgaard. Derefter fulgte flaghejsning og afsløring af de to sten, og pastor Ole Werth Sørensen holdt en gribende mindetale. Så fulgte kransnedlæggelse, mens Slesvigs Fodregiments Musikkorps spillede »Slumrer sødt i Slesvigs jord«. Som afslutning blæste musikkorpsets trompeter retræte.

Højtideligheden ved mindepladsen var nu slut, og man samledes til en reception på Oksbøl Friskole med fællessang, taler og kaffebord.

Tre tidligere flyvere, der havde deltaget i utallige bombetogter over Tyskland, og som nu er bosiddende i England, havde anmeldt deres deltagelse den 29. januar. Imidlertid var vejrguderne i så dårligt lune, at de ikke kunne krydse Nordsøen. (De har ikke fløjet siden 1945, og vil heller ikke). De kom da i stedet den 5. maj, og lørdag den 7. maj afholdt pastor Ole Werth Sørensen en mindeandagt til ære for dem i Oksbøl Kirke, hvor rigtig mange fra lokalbefolkningen deltog. Efter andagten kørte vi til mindepladsen, og de tre dybt rørte flyvere plantede to eucalyptustræer bag stenen for den australske besætning. De havde selv fløjet for Royal Australien Airforce.

Vi kørte så en rundtur på Nordals og sluttede med kaffebord og fællessang i Oksbøl præstegårds konfirmandstue, hvor der var dækket et festligt bord, holdt i rødt, hvidt og blåt. Inden de tre flyvere drog tilbage til England, besøgte

de, sammen med Gunnar Hounsgaard, de 14 flyveres grave på flyverkirkegården i Aabenraa.

Hele forløbet er optaget på video, hvoraf der ligger et eksemplar på Lokalhistorisk Arkiv for Oksbøl Sogn.

Håndværk i Oksbøl Sogn

af Martin Peter Jørgensen og Henning Wriborg

Det er ikke uden en vis vemod, man sætter blyanten til papiret, når man har sat sig for at mindes de gamle håndværk, der har virket i Oksbøl Sogn på Nordals. Når der står mindes, så betyder det selvfølgelig de håndværk, vi kan huske og har kendt mere eller mindre. At gå tilbage i sognets håndværkerhistorie vil nok blive for omfattende og i mange tilfælde forbundet med fejl, da der ikke findes ret meget på tryk i form af gamle protokoller el. lign.. En enkelt og nok den betydeligste håndværker for et landsby-samfund i ældre tider, nemlig smeden, vil vi efter bedste evne forsøge at behandle lidt længere tilbage i tiden.

Smeden

Hvornår den første selvstændige håndværker nedsatte sig i Oksbøl Sogn må nok stå hen i det uvisse, men givet er det, at smeden har været den første. I de fleste tilfælde har de første smede dog nok ikke etableret sig som det, vi i dag forstår som selvstændige, men blev ansat af bønderne, i det det i regelen var dem, der ejede smedjen. Smeden fik ret til at bruge smedjen samt beboelseshuset og fik derudover løn i naturalier i form af korn og brændsel. Ligeledes fik han også et stykke avlsjord, som bønderne skulle være ham

behjælpelig med at dyrke og høste. Der blev derfor oprettet en kontrakt mellem parterne, hvoraf fremgik, hvilke rettigheder og pligter man havde over for hinanden.

Flere af den slags kontrakter fra Als eksisterer endnu, bl.a. en fra Østerby på Kegnæs fra 1768, og i 1867 oprettedes en kontrakt mellem boelsmændene i Mjels by og Mjelsmark og smed Martin Christen Christensen fra Blans. Ifølge denne kontrakt antog boelsmændene Christensen som deres smed på betingelse af, at han lavede alt smedearbejde for dem, ikke alene på deres heste og alle avlsredskaber, men også hvad der forekom af smedearbejde på deres udhuse, mod at boelsmændene leverede jern og stenkul. Boelsmændene forpligtede sig til gengæld til (citat fra gl. kontrakt); »-at overlade til smeden til fri afbenyttelse den i Mjels by udlagte smedejord, der dyrkes af bønderne efter skik og brug, og det således at hver bonde dyrker den ham tilhørende ager, samt hjemkører de på samme værende frugter og udkører gødning«, (citat slut). Ligeledes fastsættes i kontrakten priser på forskelligt smedearbejde samt loves smeden (citat); »-årligt i rent og forsvarligt korn af hver som ejer ager, 5 skjeppe byg« (citat slut). Kildeskrift til ovennævnte uddrag af kontrakt er en bog, udgivet i 1924 i anledning af en håndværker- og industriudstilling i Sønderborg. Kontrakten var velvilligt udlånt til forfatteren af Martin Christen Christensens søn, Jens Christensen, der på det tidspunkt havde overtaget faderens smedje i Mjels.

Martin Christen Christensens smedje, der lå på hjørnet af Færgevej og Nedervej på højre side, når man kører mod Hardeshøj og beboelsen, der lå på modsatte hjørne, blev fjernet ved en vejudvidelse i 1944-45. Efter Martin Christen Christensen overtog sønnen Jens Christensen, som tidligere nævnt smedjen, formentlig i slutningen af 1800-tallet, og havde den i mange år, kun afbrudt af en halv snes år, hvor han drev en mindre, nu nedlagt, landbrugsejendom Færgevej 29. I det tidsrum var smedjen forpagtet af Holger Jensen, der senere startede den store maskinforretning i Stevning. Næste generation, Frederik Christensen, der overtog smedjen i midten af trediverne, og det var ham, der byggede det nye værksted Færgevej 34, efter at den gamle smedje var fjernet ved vejudvidelsen. Frederik Christensen havde forretningen til 1964, hvor han solgte den til Folke Requate, der var mekaniker. Folke Requate havde forretningen i 10 år, hvorefter den blev nedlagt og hele værkstedsbygningen indrettet til beboelse. Iøvrigt er der i Sognebog 2, i en artikel af Hans Eriksen, Mjels, fortalt en del om den gamle smedje og dens indehavere.

I Mjels lå også en smedje som det første hus på venstre side af vejen, når man kommer fra Broballe. I mange år hed smeden Søren Schwartz, og før ham var det faderen, der drev smedjen, men også den blev offer for vejudvidelsen i 1945. Søren Schwartz var dog gået på pension, inden smedjen blev revet ned, og i en kort periode var det en smedsvend, Ejner Larsen, der havde arbejdet hos Søren, der havde smedjen. Smedjen blev ikke nyopført.

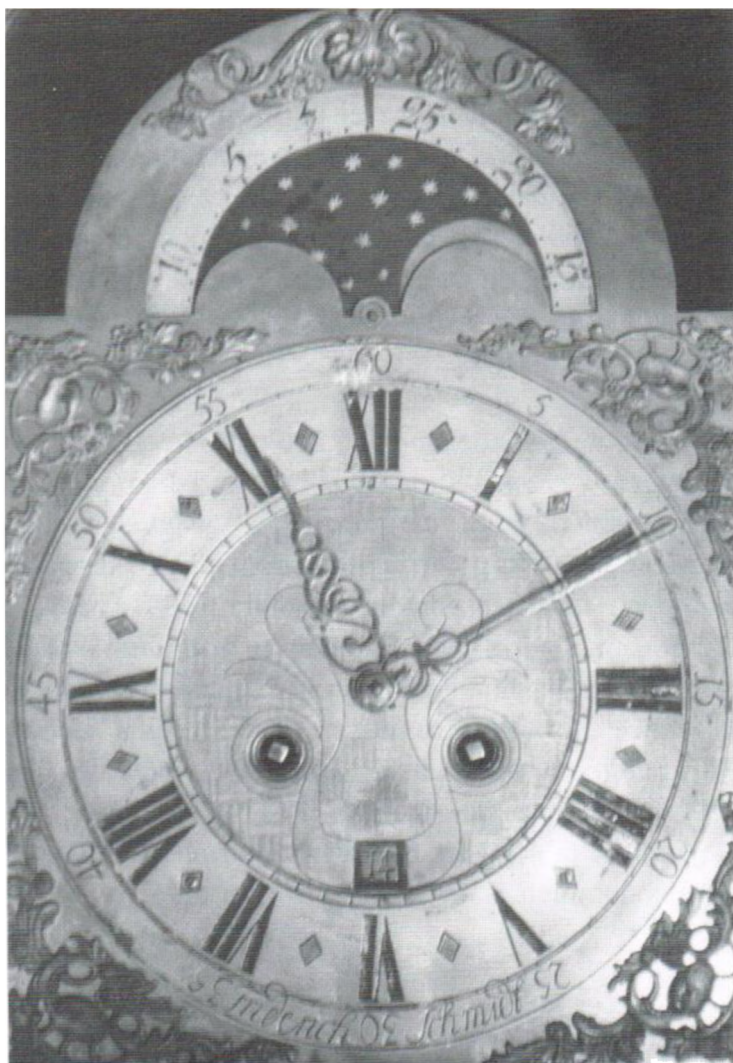

Smedemester Peter Dahl ved essen

Den gamle smedie ved Oksbøl Kirke

Urskive fremstillet af Friederich Madsen Schmidt

Broballe

Antagelig en af de første smedjer i Broballe har ligget på hjørnet mellem Spangsmosevej 11 og Bundsøvej 2. Oplysninger om denne smedje er meget sparsom, men har hørt til et af de af Broballe Kro drevne erhverv. Hvornår den er fjernet vides ikke med sikkerhed. Dog ved vi, at den sidste smed hed Jensen, og da en datter er med på et konfirmationsbillede fra 1899-1900, har smedjen sikkert eksisteret endnu på det tidspunkt.

Den sidste fungerende smedje i Broballe, Vikkebjergvej 1, er bygget af Chresten Simonsen, hvis far, der kom fra Ærø, også var smed og havde smedje på Lusigvej 5. Denne smedje er formentlig nedlagt, da sønnen byggede på Vikkebjergvej. Chresten Simonsen solgte 1930 smedjen til Peter Rasmussen og købte Espehøjvej 8, en lille landejendom; »E Fienskænk«. Peter Rasmussen døde 1943, hvorefter sønnen Hans H. Rasmussen drev smedjen videre til 1947. Samme år solgte han den til Peter Dahl, der havde forretningen, indtil han omkring 1985 måtte opgive arbejdet på grund af sygdom. Smedjen blev samtidig lukket, og hele ejendommen er nu indrettet til beboelse.

Oksbøl

En af de første smedjer i Oksbøl sogn er måske den, hvis bygning endnu findes i Oksbøl mellem »E Smirredam« og kirken. I sidste halvdel af 1700-tallet hed smeden Friederich Madsen Schmidt, og det var denne dygtige smed, der frem-

stillede værkerne til de standure, der foruden at vise tiden, også kunne vise dato og månefaser. En del af disse fine, gamle ure er stadig bevaret og fungerer endnu. Den sidste i rækken af smede i den gamle smedje med Mads Christensen, født i Holm i 1849 og død i Oksbøl 1935. Smedjen har dog nok været nedlagt nogle år før Mads Christensens død.

Længere nede i byen mellem Tvedgårdvej 4 og 6 lå der også en smedje med tilhørende beboelse, og smeden hed omkring 1900 Johan Petersen. I forlængelse af beboelsen ned mod landevejen var der bygget en stald til et par kreaturer og nogle svin, hvad der tyder på, at også denne smed engang i sin tid har været kontraktansat. I 1908 købte smedemester Peter Marcussen fra Dynt smedjen af Johan Petersen, rev den gamle smedje ned og lavede stalden om til en større og bedre smedje. I Sognebog 3 er der en artikel om smedemester Peter Marcussen, skrevet af hans datter, Anna Nürnberger, Oksbøl. Efter Peter Marcussen overtog sønnen Nicolai smedjen i 1945, og næste generation, Svend Marcussen førte smedjen videre fra 1966, indtil den omkring 1982-83 blev nedlagt.

Af andre håndværk, der har været med til at præge landsbysamfundet kan nævnes karetmager, snedker, tømrer, murer, bager, bødker, skomager, skrædder, cykelmekaniker og tækkemand. Ud over de nævnte håndværk var der de handlende, som ved deres tilstedeværelse i allerhøjeste grad var med til at skabe det samlede landsbybillede. En virksomhed, der heller ikke er mere, men som var med

Karetmager Peter Christensen pusler i sit værksted med en trillebør til sit barnebarn

*Karetmagerværktøj.
Oksbøl Lokalhistoriske Arkivs samling*

til at samle, ihvertfald, landmændene i de tre landsbyer, var mejeriet i Broballe. Herom kan der læses i »Mejerier på Als og Sundeved«, udgivet af Historisk Samfund for Als og Sundeved som årbog for 1987, og i en artikel af Chresten Eriksen, Broballe i Sognebog 2.

Oksbøl

Karetmager Peter Christensen boede og havde sit værksted på nu Havnbjergvej 7. Han blev født 1876 i Oksbøl, hvor hans far drev håndværket før ham, og han lærte det hos faderen, som han senere afløste, og han var aktiv til sin død i 1960. I den tid har han forsynet mange landmænd med hestevogne af forskellige typer, nok mest arbejdsvogne. Et af hans mesterværker, der desværre ikke eksisterer mere, var sognets rustvogn, der dog kan ses i Lokalhistorisk Arkivs billedsamling, da den kørte sin sidste tur med dengang sognets ældste, Maren Steg, til hendes sidste hvilested på Oksbøl Kirkegård. Udover sit håndværk bestred Peter Christensen siden 1904 hvervet som kirketjener, og indtil 1919 tillige hvervet som graver.

Snedkermester Lorenz Clausen havde værksted på nu Oksbøl Østergade 7. Snedkeriet blev nedlagt omkring 1930.

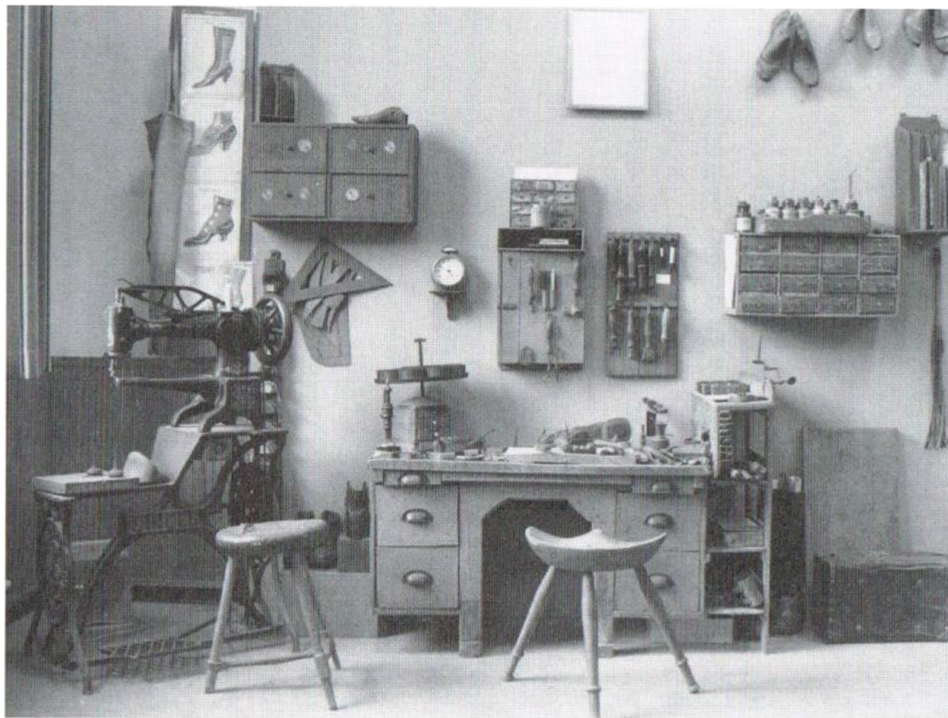
Snedkermester Jørgen Jørgensen havde værksted på nu Oksbøl Østergade 9. Han døde sidst i tyverne, og snedkeriet blev nedlagt.

Snedkermester Asmus Lorenz Nicolaisen havde værksted på nu Oksbøl Søndergade 24. Han kom i lære hos snedkermester Peter Jacobsen, nu Spangsmosevej 17, Broballe den 1. maj 1886 og startede som selvstændig i Oksbøl den 28. september 1896. Asmus Lorenz Nicolaisen døde den 11. november 1932, og snedkeriet blev ikke videreført.

Murermester Frederik Christensen byggede 1954 huset, nu Oksbøl Østergade 4 og slog sig ned som murer sammen med murer Børge Enevoldsen. Frederik Christensen døde 1990 og Børge Enevoldsen fortsatte ikke som selvstændig.

Bagermester Heinrich Waldemar havde bageriet og butik på nu Tvedgårdvej 5 fra 1924 til 1949. Han flyttede til Lavensby og byggede nyt bageri og butik der, og hans søn Ejner overtog bageriet i Oksbøl. I 1959 køber Ejner yderligere et bageri af bagermester Gottschalck i Mjels. Gottschalck havde kun været i Mjels i et par år efter at have købt bageriet af Rasmus Petersen. Dette bageri forpagter han samme år ud til bagermester Sigurd Kolmos. I 1962 udløber forpagtningen i Mjels og Ejner Waldemar lukker bageri og butik her og starter fabrikation af bisquits. Samme år forpagter han bageriet i Oksbøl ud til Sigurd Kolmos. Bisquitfabrikken i Mjels bliver for lille, og Ejner Waldemar bygger i 1964 en ny i forbindelse med ejendommen i Oksbøl. I 1972 overtager Sigurd Kolmos hele komplekset i Oksbøl, lukker bisquitfabrikationen og fortsætter sit eget »normale« bageri indtil 1975. På det tidspunkt er Sigurd blevet syg og ude af stand til at fortsætte, hvorfor han sæl-

Skomagermester Chresten Dalls værksted, opstillet på Oksbøl Lokalhistoriske Arkiv

Asmus Lorenz Nicolaisen, (t.h.) på valse

ger hele ejendommen, som bliver bygget om til privatboliger. Hermed var en bageræra i Oksbøl slut.

Skomagemester Chresten Dall startede værksted i nu Oksbøl Nørregade 14, umiddelbart efter at han var vendt hjem fra tysk militærtjeneste under 1. Verdenskrig 1914-18. Oksbøl Sogns Lokalhistoriske Arkiv har fået overdraget hans værkstedsinventar, værktøj og ordrebøger m.m.. Heraf kan man se, at han i de første mange år har syet ret mange nye sko og især støvler, men efterhånden som industrialiseringen skred frem, og fabriksfremstillede sko og støvler blev billigere og i mange tilfælde fikkere, end de håndlavede, gik det tilbage med nyfremstillingen. Det betød, at hans arbejde til sidst blot bestod i at reparere, d.v.s. nyforsåle og sætte nye hæle på gamle sko og støvler. Det var ikke engang altid, der blev sat en hæl eller sål på; blot en ny sålsnude eller den bagerste del af hælen. Med Chresten Dalls død i 1973 lukkede skomageriet i Oksbøl.

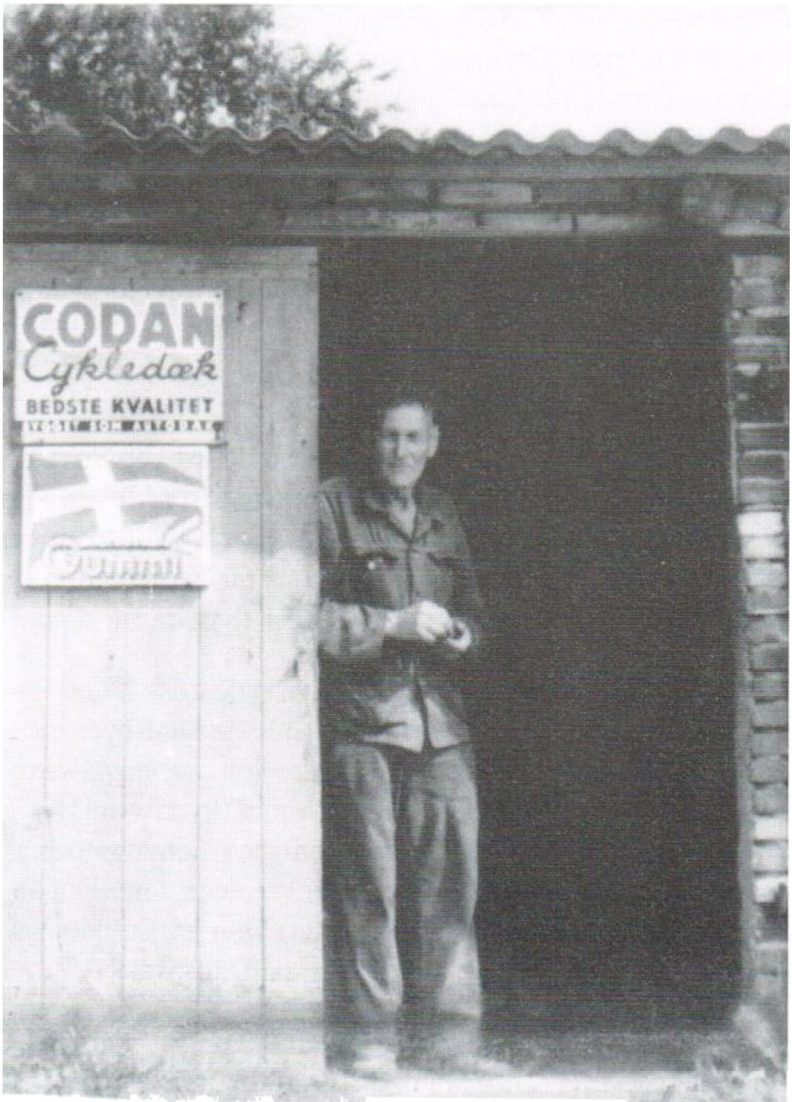
Skræddermester Hans Christensen, sen. startede skrædderi i Oksbøl 1898 i nu Oksbøl Søndergade 19 og flyttede, efter sit bryllup 1899 med Sophie Wriberg, ind i nu Kådnervej 1, hvor deres søn Hans blev født 1900. Efter et par års forløb flyttedes skrædderiet til nu Oksbøl Søndergade 2. Her kom sønnen i lære hos sin far, og tog efter endt læretid på tilskærerskole i Hannover i 3 år. I 1923 rejste junior til Odense, hvor han arbejdede til 1933. Samme år blev han gift med Inger Hendriksen fra Vejle, og de drog sammen tilbage til Oksbøl, hvor Hans jun. slog sig ned som skræd-

dermester sammen med sin far. De var nu to mestre på samme værksted i nu Oksbøl Søndergade 10, som sen. havde ladet bygge i 1925. Seniormester tog sig hovedsageligt af damebeklædning, og jun. udelukkende af herretøj. Hans Christensen sen. døde 1950, og jun. fortsatte alene, men arbejdsmængden må være blevet for stor, for 1951 ansatte han Svend Anker Thomsen som svend. Blot fire år senere, i 1955, dør Hans Christensen og Svend Anker Thomsen overtager forretningen. Han fortsætter i værkstedet i Oksbøl, indtil han i 1958 bygger nyt hus med værksted på Skolebakken 4. Her viderefører han sin skræddervirksomhed indtil 1968. Da har konfektionsindustrien overhalet ham, og som Oksbøl Sogns sidste skræddermester lægger han nål og tråd på hylden og skifter til andet erhverv.

Cykelsmed Hans Jansen blev oprindelig udlært grovsmed hos smedemester Chr. Schmidt, Lavensby fra 1. nov. 1922 til 1. nov. 1925. Han arbejdede som smedesvend i Broballe smedje og i Over Jerstal. Han startede ca. 1930 cykelværksted i Lavensby (ved Søby kro) uden held, der var ingen penge blandt folk i den periode, så han måtte lukke igen kort efter. Han tog så forskelligt arbejde, bl.a. vejarbejde og i en periode var han med »e damp« rundt og tærse på forskellige gårde. Fra ca. 1937 til 1946 arbejdede han hos cykelhandler Chr. Hansen, Storegade i Nordborg, samtidig reparerede han cykler i et lille værksted på Østergade 3, indtil han byggede stort værksted og startede som selvstændig med reparation af biler, cykler, landbrugsmaskiner, symaskiner m.m.. Efter nogle år, da der kom gang i bygge-

Skræddermester Svend Anker Thomsen

Cykelsmed Hans Jansen

riet, startede han med tagrendefabrikation samt tagtækning med skifereternit. Omkring 1968 gik han på førtidspension. Han reparerede dog lidt cykler nogle få timer om dagen. Samtidig dyrkede han sin hobby med at lave forskellige ting af kobber, bla.a. lysestager. Han drejede også træting samt reparerede gamle stueure.

Efter et langt og efter hans eget udsagn godt liv, døde han 12. april 1995, 90 år gammel.

Broballe

Snedkermester Peter Jacobsen havde værksted i nu Spangsmosevej 17 indtil 1922, hvorefter værkstedet blev overtaget af snedkermester Henrik Schlichting. Han blev der kun ca. et år, hvorefter han købte et snedkeri på nu Vikkebjergvej 3 af snedkermester Jørgen Jørgensen, der flyttede fra sognet.

Snedkermester Henrik Schlichting virkede som bygnings- og møbelsnedker, og som snedkere i mange landsbyer lavede han ligkister og fungerede som bedemand, hovedsageligt for Broballe-området. Henrik var aktiv til sin død i 1974. Hans værksted eksisterer stadig og benyttes lidt af sønnen, Hans, der også er møbelsnedker, men som ikke har slået sig ned som selvstændig mester: Han har, til han gik på pension, arbejdet som svend bl.a. på Danfoss.

Karetmager Mads Madsen Thonesen havde værksted i nu Spangsmosevej 4 indtil sin død i 1945, hvorefter ejendommen blev solgt til vognmand Hans Peter Nicolaisen, der i 1946 forpagtede værkstedet ud til snedkermester Frederik

Jensen, der var flyttet til sognet fra Sundsmark. Frederik Jensen byggede 1954 beboelse og nyt værksted på nu Søholmvej 1. Frederik Jensen flyttede 1960 fra Broballe, og snedkeriet blev ikke videreført.

Snedkermester Chresten Struck boede og havde værksted i nu Skolebakken 8. Han startede 1939 med at bygge nyt hus og værksted og arbejdede til sin død i 1979 hovedsageligt som bygningsnedker, d.v.s. med fremstilling af skabe, køkkeninventar o.lign.. I en årrække fremstillede også han ligkister og fungerede som bedemand.

Snedkermester Carl Christian Petersen og Jørgen Bladt startede 6. april 1974 »Broballe Snedker- og Tømrerforretning« i det nedlagte Broballe Mejeri og som Oksbøl Sogns eneste igangværende snedkeri beskæftiger de i dag to svende.

Murermester Hans Schlichting, der boede i nu Søholmvej 6, startede i begyndelsen af 1919 »H. Schlichtings Byggeforretning«. Han kom fra Dybbøl, hvor han var startet 1908, og hvor han en overgang havde ca. 50 svende i arbejde. I Broballe havde han kun mellem 10 og 15 svende, men nåede i sit samlede virke at sætte sit præg på villastilen, både på hele Als og Sundeved. Hans Schlichting blev født 13. marts 1869 og døde 23. juli 1950, fem år efter at han havde overdraget forretningen til sin svigersøn, Jacob Witte, Mjels.

Murermester Urban Jensen, søn af snedkermester Frederik Jensen, startede som selvstændig mester den 1. maj 1965

Murermeister Hans Schlichting

Snedkermester Carl Christian Petersen og Jørgen Bladt på værkstedet

på Skolemarken 4. Urban har i årenes løb udvidet sin forretning, så han i dag beskæftiger i alt ca. 25 mand, fordelt på murere, tømrere og snedkere samt folk beskæftiget med entreprenørarbejde, bl.a. et speciale som »gennemskydning« af rør under vejbaner og andre steder, hvor opgravning vil være for dyr og virke generende.

Bødker Christen Christensen, sognets eneste bødker, havde værksted og beboelse på Spangsmosevej 19. Han havde, foruden det almindelige bødkerarbejde, der bestod i fremstilling af baljer og kar, også leverancen af smørdritler til Broballe Mejeri. Christen Christensen blev født 29. august 1872 og døde 15. juni 1947.

Tækkemand Hans Schäfer, vist nok sognets eneste og dermed sidste tækkemand, boede Spangsmosevej 12. Hans Schäfer blev født 1878 og døde 1957. Når han var på tækkearbejde, samarbejdede han næsten altid med tækkemand Hans Johannsen fra Holm.

Skomager Jørgen Dominicussen havde værksted og beboelse på Espehøjvej 2. Han startede som skomager i 1927 og arbejdede til 1974, hvor han nedlægger værkstedet.

Skomager Peter Hansen Foder startede sin virksomhed i 1922 på Søholmvej 12, hvor familien boede. I 1924 byggede han et nyt hus, Vikkebjergvej 2, hvor der både var plads til beboelse og værksted. Herfra blev skomageriet drevet, til han stoppede i 1960. Peter Hansen Foder døde i 1965.

Skræddermester Peter Pors havde værksted og beboelse i Spangsmosevej 44. Indhentet af konfektionsindustrien lukkede han sit værksted i 1956 og rejste med sin familie til Odense.

Bagermester Hans Nicolaisen byggede 1912 bageriet i Broballe. Hans var ugift; hans søster, Anna, var husholderske for ham, samtidig med at hun passede butikken. I 1923 kom Hans Petersen i lære hos Hans Nicolaisen, og efter udstået læretid i 1927, forpagtede han bageriet indtil 1932. Da solgte Hans Nicolaisen bageriet til bagermester Bennetsen, og Hans Petersen rejste fra sognet. Hans Petersen vendte dog tilbage i 1936 og købte bageriet, som han drev til 1955, hvor han stoppede og tog arbejde på Danfoss. Samme år solgte han bageriet til Holger Hansen, der var uddannet kok og havde sejlet som sådan i flere år. Han savnede hurtigt sønen, og allerede 1956 solgte han igen til bagermester Hans P. Davidsen, der så som Broballes sidste bager lukkede bageriet i 1958 og solgte det til Niels K. Enevoldsen som beboelse.

Malermester Jørgen Jørgensen, 1885-1981, kom 1900 i lære hos sin onkel, Lauritz Peter Wassard i Nordborg. Efter udstået læretid i 1904 arbejdede han som svend flere steder, bl.a. nogle år i Kiel. I 1909 købte han ejendommen nu Skolebakken 12, som han udvidede med en værkstedsbygning i 1910. Samme år blev han gift med Christine Helene Nydahl og startede som selvstændig malermester. Som sådan arbejdede han til 1950, hvor hans søn, malermester Martin

Malermester Martin Peter Jørgensen

Peter Jørgensen, født 1920, overtog forretningen, som han videreførte til 1982, hvorefter han gik på efterløn. Ud over almindeligt bygningsmalerarbejde udførte Martin Peter en række krævende restaureringsarbejder af gamle klenodier. Bl. a. er han mester for restaureringen af prædikestolen og døbefonten i Oksbøl Kirke; et arbejde der skulle godkendes af Nationalmuseet. Herom kan man læse i Sognebog 1 og 2.

Mjels

Karetmager Niels Rasmussen, sen., død 1932, hans søn karetmager Hans Rasmussen, død 1948 og senere hans søn igen karetmager Niels Rasmussen, jun., født 1912 og død 1977 har alle virket i værkstedet på Nedervej 4. Værkstedet er nu nedlagt.

Snedkermester Christian Phillipsen havde værksted i nu Nedervej 2. Hvornår han er startet vides ikke med bestemt-
hed. Han døde 1939 og ejendommen blev solgt til land-
mand Peter Schmidt og senere indrettet til beboelse.

Snedkermester Svend Witte byggede værkstedet på nu Nedervej 9 i 1951, hvor han virkede som tømrer og byg-
ningssnedker indtil 1965. Da blev lokaliteterne for små, og
han lukkede snedkeriet i Mjels, solgte det til Pehama, og
flyttede sin virksomhed til Holm, hvor han fortsatte på
Møllegade 5 indtil 1974.

Snedkermester Chresten Madsen byggede beboelse og
værksted på Gyden 3 i 1964 og arbejdede som bygnings-

Bagermester Hans Bladts ejendom

snedker til 1979, hvor han lukkede forretningen og tog arbejde på Danfoss.

Murermester Jacob Witte, 1902-1974, kom i lære hos Hans Schlichting i Broballe i 1923 og overtog 1945 Schlichtings forretning, som han videreførte til 1965, hvor hans søn, murermester Frede Witte, overtager forretningen, som i skrivende stund kører videre fra Gyden 4, med mester og 3 svende. Ud over, skal vi sige almindeligt murerarbejde, har Frede og hans folk udført et omfattende restaureringsarbejde, i flere etaper, på Oksbøl Kirke. Første etape bestod i at støbe fundament til det nye orgel og samtidig restaurere de stærkt medtagne tårnhvælvinger, inden det nye orgel blev indsat. Anden etape bestod i at afrense, reparere og nykalke tårnet udvendig; et arbejde, som han fik ros for af den kongelige bygningsinspektør. Hans til dato sidste store arbejde på kirken har været den indvendige restaurering af skib og kor.

Bagermester Rasmus Petersen kom 1919 til Mjels fra Løgumkloster. Han havde bageri på hjørnet af Nodervej og Færgevej. 1952 flyttede han til Egersund og sælger bageriet til bagermester Gottschalk, der driver det til 1959, hvor han sælger det til bagermester Ejner Waldemar, Oksbøl. (Se også under »Oksbøl«).

Bagermester Hans Bladt startede 1922 som bager på Mjels Mølle. Allerede to år efter, i 1924, køber han ejendommen nu færgevej 26 og indretter her et nyt bageri. Samme år

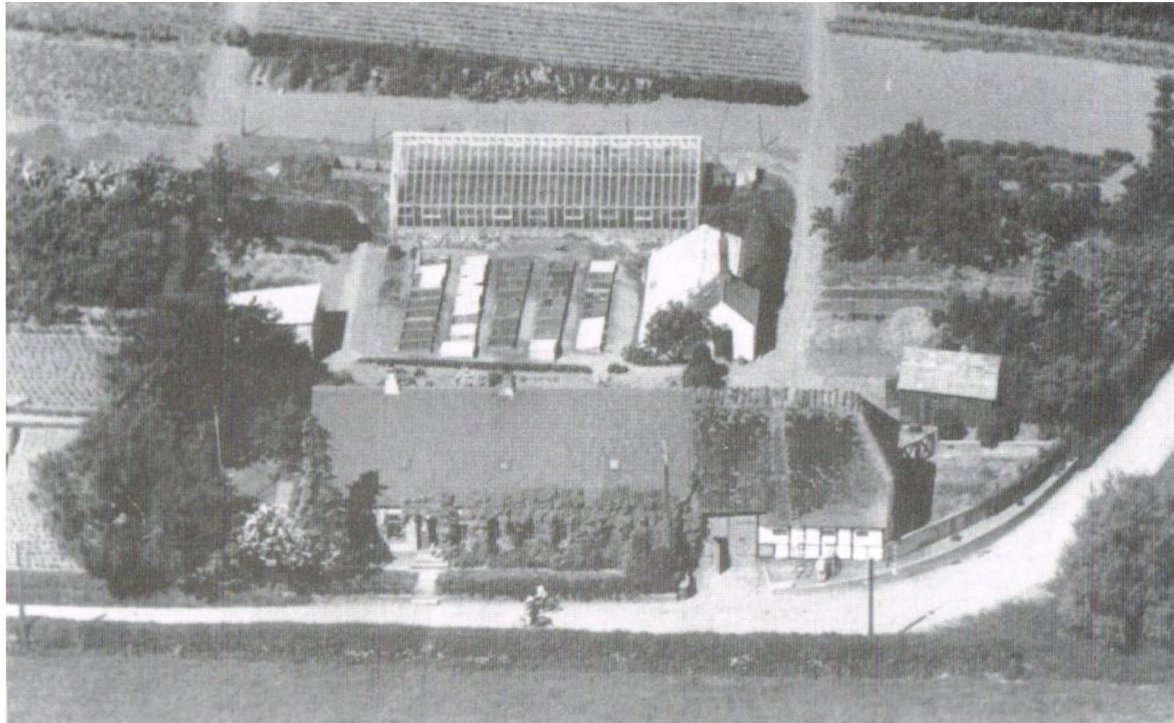

Murermester Frede Witte og sønnen Claus

køber han en varebil, en Ford model 1924, hvormed han kører varetur i hele sognet, indtil han stopper som baker i 1965. I nogle år under og efter 2. Verdenskrig måtte han dog klodse bilen op. Men svigte sine kunder ville han ikke, så han anskaffede en hest og en vogn, som han kørte rundt med, indtil han igen kunne få benzin til bilen. Hans Bladt døde 1967, og bageriet blev ikke videreført.

Maskinbygger og landmand Chr. Rehhoff og hustru Ellen købte den 1. marts 1872 ejendommen Lillegade 2. Ejendommen blev drevet både som landbrug og som maskinbyggeri. Efter datidens forhold en ikke helt lille industri; der var ansat 6-8 svende. De maskiner, der blev fremstillet, var hovedsagelig hakkelses- og kornrensemaskiner. Ud over disse hovedprodukter blev der fremstillet kartoffelsorteringsmaskiner. Da den ældste søn, Hans Rehhoff, skulle overtage virksomheden, lige efter århundredskiftet, ønskede han imidlertid kun at drive landbrug. Maskinbyggeriet blev derfor nedlagt i Mjels, og søn nummer 2, Jørgen Rehhoff, overtog værkstedet, som han flyttede til Stevning, der hvor nu Holger Jensen's Maskinforretning ligger.

Maskinbygger Johannes Schmidt startede omkring 1880 et værksted i Mjels. Værkstedet lå indtil 1910 i forbindelse med beboelsen, Færgvej 46 A. I 1910 byggede Johannes et nyt og større værksted et stykke fra beboelsen, og samtidig overtog den ældste søn, Christian Schmidt, forretningen. Maskinbyggerværkstedet producerede pumper af forskellige arter og størrelser, tærskværker, kornrensermaskiner, kageknusere og en overgang også ligkister. Næste generati-

Henrik P. Hansens gartneri set fra luften, 1956

on, Johannes Schmidt, overtog forretningen omkring 1940 og drev den hovedsagelig som autoværksted, til den blev nedlagt i 1964, hvor Johannes fik arbejde på Danfoss.

Mjels

Omkring 1900 oprettede Christian H. Hansen et gartneri på nuværende Færgevej 20 i Mjels. Foruden at være anlægsgartner havde Ch. H. Hansen planteskole, salg af grøntsager og palnter samt frøhandel. Chr. H. Hansen stammede fra Mjels Mølle, der dengang ejedes af Jes Hansen Petersen, Mjelsgård og derfor på det tidspunkt hed Mjelsgård Mølle. Chr. H. Hansen havde gartneriet til 1947, hvorefter sønnen Henrik Peter Hansen overtog det og drev det indtil 1989. Henrik P. Hansen byggede, da han havde gartneriet, et større drivhus, hvori der hovedsagelig blev dyrket tomater, som var af meget fin kvalitet.

Vi har indledningsvis skrevet, at smeden var landsbyens ældste håndværker. Det har nok også været tilfældet for Oksbøl Sogn, men det ældste håndværk i verden anses at være møllerhåndværket, da det at male korn til mel er kendt helt tilbage i stenalderen, hvor det i ordets bedste forstand var håndens værk. Knusningen af korn foregik først i simple håndkværne, siden ved hjælp af hestemøller, vandmøller, og vindmøller. Af sidstnævnte har der været to i Oksbøl Sogn; en i Mjels og en i Broballe.

Møllen i Mjels hed »Mjelsgårds Kornvindmølle«. Den blev bygget i 1848 på Færgevejbakken lige nord for Mjels. De

første møllere havde møllen i forpagtning, indtil den i 1922 blev købt af møller Rasmus Jepsen, der i 1932 solgte den til møller Andreas Nissen. Han rev samme år den øverste del ned til kornloftet og indrettede den nederste del til motormølle. Natten mellem den 18. og 19. august 1942, da Nordals ved en fejltagelse blev bombet af engelske flyvere, blev møllen ramt. Den nedbrændte til grunden og blev ikke genrejst.

Broballe Vindmølle lå på en bakke ved vejen mellem Oksbøl og Broballe og nævnes første gang 1726, men da den findes på Mejers kort fra 1649 er den sandsynligvis meget ældre. I 1726 forpagtedes den af Hinrich Hansen, og ved en offentlig licitation i 1732 bortforpagtedes den til Peter Petersen Voigt. I 1817 nedbrændte møllen og en ny ottekantet blev rejst. I 1829 drives møllen af Andreas Nissen. Han overdrog møllen til sønnen Peter Nissen, som senere overdrog den til C. A. Matzen, Mjelsgård. Men i 1856 udstedte Frederik VII. kgl. koncession til møller Johannes Bylling fra Flensborg. Bevillingen gjaldt også kro og brænderi. Bylling malede også gryn samt bark til garvning. Under krigen 1864 tjente møllen som udkigspost for de danske tropper på Nordals.

Kort før århundredskiftet solgtes møllen til Hans Petersen. Han drev møllen til den i 1924 nedbrændte. Den blev genopbygget som vindmotormølle og 1927 solgt til Peter Clausen (1873-1930). En dag i 1930 omkom Peter Clausen ved en ulykke i møllen, og hans søn Peter drev derefter møllen

videre i nogle år. Efterhånden som de fleste gårde fik egen kværn, blev mølleriet en utvivlsom levevej, og i 1935 blev møllen nedbrudt.

Vi skriver nu 1996, og sognet er, som det ses af det foregående, næsten drænet for selvstændige håndværksmestre; en udvikling, der i industrialiseringens hellige navn har været uundgåelig, og som man, hvor nødigt man vil, må acceptere.

Oksbøl som stationsby

af Laurits Hellesøe

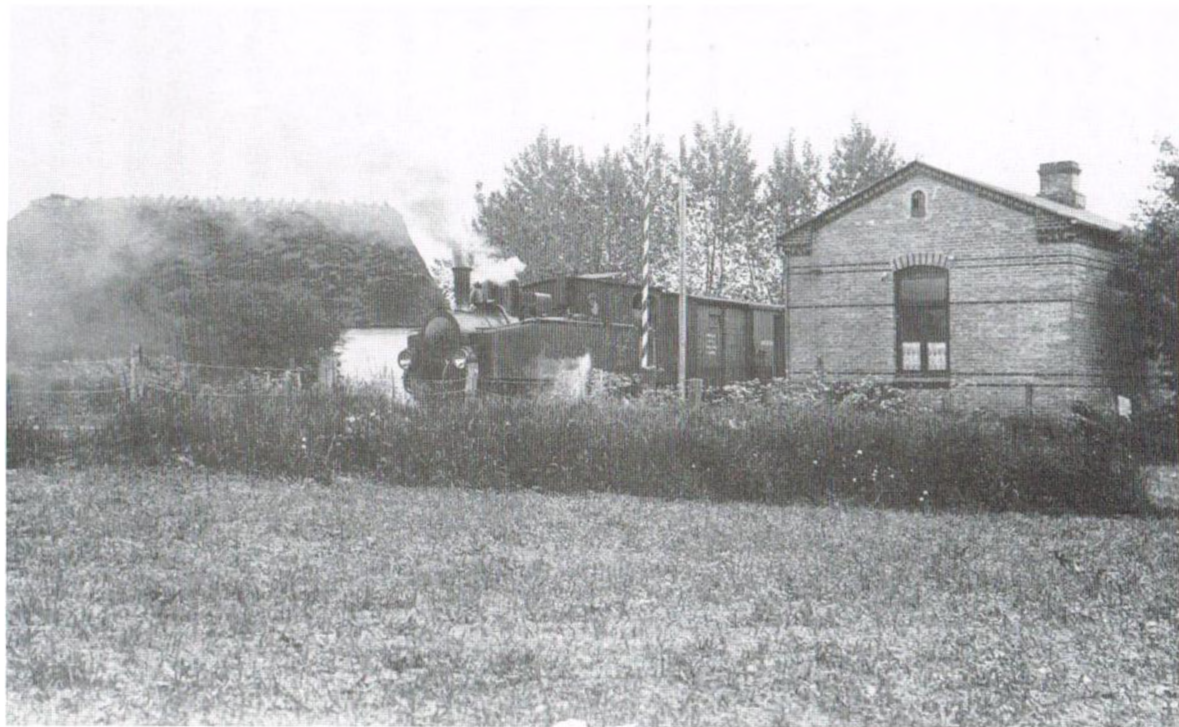
Op til slutningen af 1890'erne var trafikforholdene på Als meget besværlige, og specielt i Nørherred kunne man få indtryk af at leve i en afkrog.

Ville man i forbindelse med omverdenen, måtte man bruge hestekøretøjer på de smalle, krogede og ujævne veje. Post blev mellem Sønderborg og Nordborg befordret med postvognen. Boede man i den vestligste del af Nordals, kunne man udnytte Sønderborg Dampskibsselskabs fjordsejlads mellem Sønderborg og Åbenrå. De små fjorddampere havde flere daglige forbindelser med anløbssteder på Als ved Stevningnor, Hardeshøj og efter 1920 Lønsømaj.

Den første jernbane i Slesvig-Holsten byggedes 1843-44. Den forbandt Altona med Kiel. Ud fra denne linie fortsatte man udbygningen af banelinierne i landsdelen kun afbrudt af krigene 1848-49 og 1864.

I 1892 vedtog den prøjsiske landdag »Kleinbahn Gesetz«, der muliggjorde, at man kunne oprette banelinier, der ikke behøvede at stå i direkte forbindelse med andre jernbaner, men kunne anlægges med f.eks. mindre sporvidder. Efter mange diskussioner vedtog man 2/3 1896 at bygge en smal-sporet jernbane fra Sønderborg til Nordborg. Arbejdet blev påbegyndt 28/9 1896.

Oksbøl Station før 1920

Februar 1898 var banen færdig til Guderup. Den blev indviet 4. februar, og 2. juli '98 indviedes det sidste stykke over Stevning-Svenstrup-Havnbjerg-Oksbøl til Nordborg. Oksbøl var blevet stationsby, og stationsbygningen var Mikkelslave nr. 1, der i dag ejes af Torben Wriborg. Huset har forandret sig en del siden.

Stationen var det trafikale centrum for både person- og godstransport. Når der skulle leveres svin, blev de drevet til stationen, men i vintermørket kunne det give problemer, da svine skulle være i jernbanevagonerne senest klokken 6.30.

Toget blev benyttet af folk fra hele sognet, og beboerne fra Broballe og Mjels, der havde hestekøretøjer, opstaldede hestene på Oksbøl kro, til de kom tilbage. Havde man ingen heste, gik man til fods.

I sommerhalvåret var aftentogets ankomst klokken 20.00 en hel begivenhed. Da samledes børn og unge på stationen for at se, hvem der var med toget, og for at høre nyt fra den store verden. Særlig spændende var det, når der havde været Amtsdyrskue, at se, hvilke dyr fra gårdene der havde fået hvilke præmier.

Det materiel, man startede med, havde en beskedent kapacitet, og farten var heller ikke stor. (Det rullende materiel bestod af 4 stk. lokomotiver, 2 stk. kombinerede post-godsvogne, 4 stk. personvogne til 2. og 3. klasse, 5 stk. 3. classes vogne, 16 stk. lukkede godsvogne, 19 stk. åbne godsvogne (koksvoerne), 2 stk. vogne til træstammer og 6 stk. banemestervogne.

På et vist tidspunkt fik 3 lokomotiver særlige kælenavne:

»Schiller«, fordi Schiller i et af sine dramaer lader feltherren sige til en af sine generaler, der bor langt væk: »I kommer sent, men I kommer dog«.

»Galilei«, fordi denne offentligt udtalte, at det var jorden der bevægede sig om solen. Inkvisitionen forlangte nu, at enten måtte Galilei brændes som kætter eller offentligt erklære, at solen drejede sig om jorden, og at jorden stod stille. Han valgte den sidste udvej, men så snart han kunne gøre det risikofrit, mumlede han; »men den bevæger sig nu alligevel«.

»Luther«, fordi han på rigsdagen i Worms sagde: »Her står jeg, jeg kan ikke andet«.

Det må have været nogle af de første lokomotiver, i hvert fald havde man 1918-19 fået et par ret store lokomotiver, der hed Ludendorff og Hindenburg efter to populære hærførere i 1. verdenskrig, men de var for tunge til sporene.

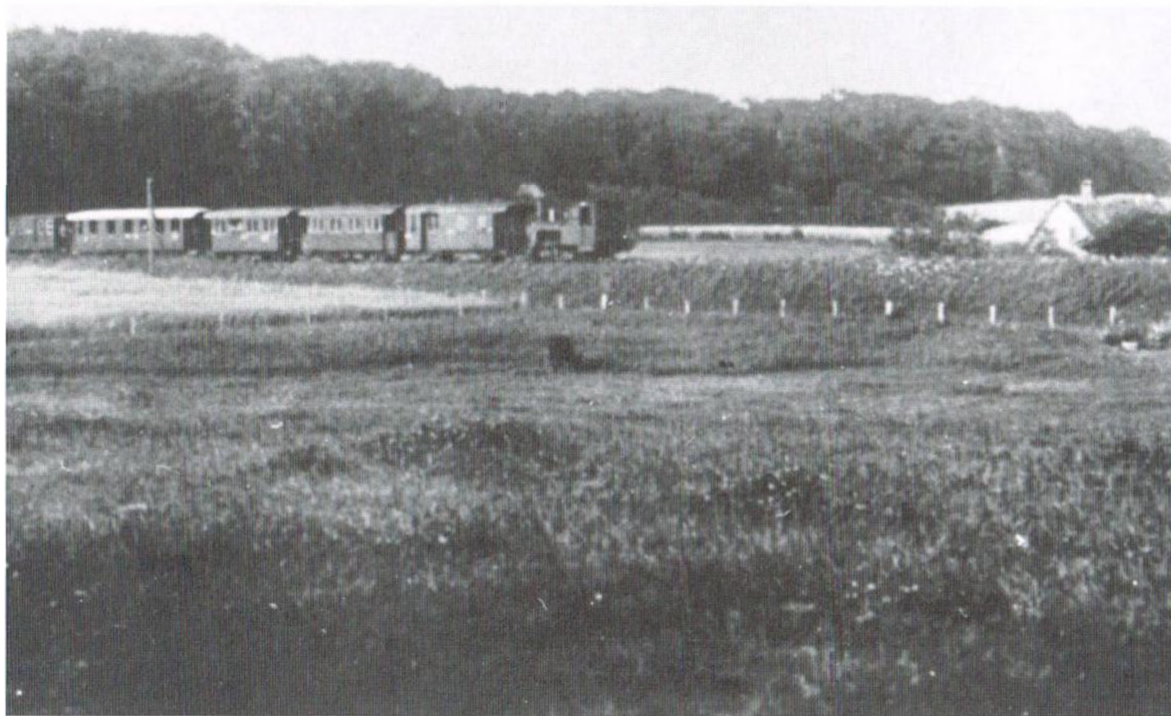
Efter Genforeningen var økonomien noget svingende, alt efter hvor meget man investerede. Men i 1928 købte man tre nye lokomotiver fra Vulkan i Stettin, for da havde overskuddet været godt 550.000,00 kr. Disse maskiner var stærkere end de gamle, så farten blev sat op fra ca. 30 km./t. til 45 km./t.. Nu kunne man køre Sønderborg-Norborg på 50 minutter mod før ca. 1½ time. Det fortælles at ved brugen

af de ældste maskiner, kunne man godt stå af toget og løbe bagefter, og stå på igen, men det var kun på de store stigninger.

I efteråret 1923 eller 24 skete der en ulykke der hvor banelegemet ved Havnbjerg mose skærer Havnbjergvej. Fra Mjelsgård skulle der køres en ret tung halmpræsser til Havnbjerg. Af en eller anden grund kørte præsseren fast midt på banelinien og det var umuligt at få den løs. Omtrent samtidig, ca. 17.30, gik toget fra Nordborg mod Sønderborg. Da de to folk, der havde kørt præsseren, hørte toget nærme sig, prøvede de at vække togpersonalets opmærksomhed ved at svinge med deres lygter, men det lykkedes ikke, så toget stødte sammen med halmpræsseren. Lokomotivet væltede, men der var ingen mennesker der kom noget til.

I begyndelsen af 1930'erne var der mange små baner, hvor driften var blevet urentabel, så de måtte nedlægges. Sådan gik det også med Amtsbanerne på Als. 35 år og 24 dage efter indvielsen blev driften indstillet den 28. februar 1933.

Nedlæggeslen af de alsiske Amtsbaner gav os ikke kun trafikalt et savn. Togets fløjten på de forskellige tider af dagen var en god rettesnor for mange, der ikke havde ur med på deres arbejde i marken. Man kendte togets ankomsttider, så dem rettede man sig efter. F.eks. var det dengang almindelig skik at slutte en aftensammenkomst, når toget 23.00 fra Sønderborg fløjtede ved Oksbøl station.

På sporet mellem Karholm og Oksbøl

Er man interesseret i at læse mere om Amtsbanen og dens historie er bogen » Amtsbanerne på Als » fyldestgørende læsestof. Bogen er udgivet af Historisk Samfund for Als og Sundeved, 1975.

Oksbøl station med pakhus til venstre

Fra hus til hus i Mjels

fortalt i 1980 af Hans Eriksen, Mjels

Tilbage til Færgevejen standser vi ved et lille hus, »E Sprøjthus«, som ligger lige op ad »E Sprøjtdam«. Igennem mange år, det vil sige før den anden verdenskrig, havde byens sprøjte her til huse indtil den, hestetrukket og håndbetjent som den var, afløstes af en mere moderne motorsprøjte.

I husets sydende, ja rummet er der endnu, var der et ganske lille kammer med jerngitter for vinduet og jernstænget dør med lås, og indvendig to træbrikse med halm i. Denne »lejlighed« var beregnet til overnatning for farende landevejsriddere, de såkaldte »bossere«.

I de sidste ca. 40 til 50 år, har lejligheden dog ikke været brugt til sit oprindelige formål.

På nordsiden af »E Stu ga«, ligger det ubebyggede areal »Fladbjerg« art. nr. 131 ca. 0,6 ha., og i det sydvestlige hjørne af Fladbjerg ligger et 5-fagshus art. 210 ca. 900 m². Både det ubebyggede areal og huset har tilhørt den tidligere ejer (før 1902) af art. nr. 18, Peter Lerbjerg. Huset var aftægtsbolig for Peter Lerbjerg og hans kone Sine, der var fynbo, efter at de havde solgt ejendommen til Iver Zachariassen i 1902.

Omkring 1890 nedbrændte Per Lerbjergs ejendom tillige med P. Henriksens ejendom art. nr. 11. De to ejendomme lå op ad hinanden på den art. nr. 18 nu tilhørende grund. Vilhelm Hansen (P. Henriksens eft., gift med P. Henriksens enke), flyttede og opførte ejendommen nr. 11 på det sted, hvor den nu ligger. Halvvejs mellem Mjels og Hardeshøj. P. Lerbjerg genopførte ejendommen på samme grund, men solgte den i 1902 til Iver Zachariassen fra Nybøl. Iver Zachariassen har igen solgt ejendommen 1910 til Thomas Schmidt. Thomas Schmidt var af den Schmidtske familie fra Lavensby, hans kone Anne Marie, født Krogh, var fra Oksbøl. De havde indtil 1910 ejet »Tønnesens« gård art. nr. 131-45. Anmaj og Tammes, som de kaldtes, overdrog senere, i 1921, gården til sønnen Peter, da denne kom hjem efter at have deltaget i krigen 1914-18. Peter forblev ugift og drev ejendommen indtil 1947, da han overdrog den til sin søstersøn Hans Chr. Petersen og Agnes, art. nr. 185, som igen afstod ejendommen i 1968 til deres eneste søn Hans Jacob Petersen, gift med Astrid, født Christensen, fra Lysabild. i 1977 solgte Hans Jacob Petersen bygninger og areal i Mjels by til Nordborg kommune, og opførte en ny ejendom på hjørnet af marken, der grænser ud til Færgevej og Solbæk.

Ved salget af ejendommen Færgevej 44 i 1910 beholdt som forannævnt Iver Zachariassen »Fladbjerg« med aftægtshuset, og begge dele solgte han 1920 til ejeren af Mjels Kro, Chresten Petersen. Huset art. nr. 210 ca. 900 m² er i 1957 af daværende ejer enke Marie Petersen solgt til Hans Grau og

hustru Anna, født Fangel. Hans Grau havde i mange år flittigt passet Mjels søs pumpestation og søens kanaler. Hans Grau døde 1976. Han havde en datter, Kathe Olsen.

»Fladbjerg«, art. nr. 131 ca.0,6 ha. var indtil 1976 i enke Marie Petersens arvingers eje, nemlig skovfoged Helge Petersen og direktør Carlo Daus Petersen, og blev af disse solgt til bestyrer Børge Rasmussen, bestyrer hos Anna Thomsen gennem 23 år. Samtidig købte PEHAMA, Peter Christensen et mindre areal af Fladbjerg til udvidelse af fabrikken.

På hjørnet af Færgevejen og Gyden ligger Færgevej 46, art.nr. 152, tidligere ca. 1700 m². Nuværende ejer Gerda Schmidt, enke efter maskinbygger Johannes Schmidt. Huset er opført 1910 af maskinbygger Christian Schmidt, far til Johannes. Chr. Schmidts hustru Lena var født Pors. På grunden havde Chr. Schmidt også opført et værksted hvor han selv, tildels også hans far Johs. Schmidt sen. og senere Johs. jun. virkede. Johs. Schmidt døde i 1976, efter at have haft arbejde på Danfoss i flere år. I mellemtiden var værkstedet bortforpagtet og senere solgt til mekaniker Ejner Hansen tillige med beboelseshuset. Johs. Schmidt var barnløs.

Næste ejendom Færgevej 46 A, art. nr. 49, har tidligere været et kådnersted med ca. 4 ha. jord til. Den nuværende ejer er Johannes Schmidt. Han har dog aldrig drevet ejendommen, som han har arvet efter sine forældre Chresten

Schmidt og hustru Anna, født Rasmussen fra Hardeshøj, der boede og drev ejendommen så længe de kunne. Chresten og Anna havde overtaget hjemmet efter Chrestens far, maskinbygger og pumpemager Johs. Schmidt sen.. Johannes Schmidt og hustru Anna, født Bollinger, har i mange år været bestyrer af Mjels telefoncentral, indtil denne blev nedlagt ved automatiseringen i 1958. Ligeledes har de været kontorbestyrere for Oksbøl sogns sygekasse 1959-1970, indtil denne blev kommunal og kontoret flyttet til Nordborg, hvor Johs. Schmidt fortsatte som kontormedhjælper. Foruden Færgevej 46 A er Johs. Schmidt ejer af og bebor art. nr. 211, beliggende på Gyden. Huset er selvbygget i 1959-60 af ejeren. Der er en søn, Flemming.

Mjels kro, art. nr. 46, er i sin nuværende skikkelse opført 1911 efter en brand under Chresten Madsens eje. Samtidig nedbrændte ejendommen art. nr. 5, der havde samme ejer. Forud for Chresten Madsen havde kroen været i familien Petersens eje, hvis slægt ikke længere bor på egnen. I 1912 er Mjels kro med beværtning og købmandsforretning solgt til skræddermester Chresten Petersen, født i Avnbøl 1871 død 1927 og hustru Anne Marie, født Jensen i Holm 1877 død 1963. Chr. Petersen havde forinden drevet skrædderforretning i art. nr. 110, Mjels. Efter Chr. Petersens død 1927, drev hans enke Anne Marie Petersen sammen med sønnen Mathias kroen, indtil Mathias's død 1955. Kroen solgtes da til P. Andersen fra Nordborg, der igen ca. 1958 solgte kroen til Hans P. Haulrig, der igen solgte i 1962-63 og samtidig ophørte købmandsforretningen og gæstgiveri-

Mjels Kro før branden i 1911

et. Senere har ejendommen skiftet ejere flere gange og ejes nu af E. Jensen, der selv bebor ejendommen.

Færgevej 56, der har været aftægtshus til ejendommen art. nr. 5, er af Christine Clausen frastykket denne ejendom ved salget 1968 til Thomas Henriksen og bebos nu af ejerinden og hendes samlever Harald Ladegaard, hendes bestyrer gennem mange år. Christine Clausen er enke efter Peter Clausen, Vester Sotrup, der døde efter en færdselsulykke i 1939. Der er ingen børn i ægteskabet. Christine Clausen døde i 1979. Harald Ladegaard bebor huset.

Som tidligere nævnt, nedbrændte landbrugsejendommen art. nr. 5 sammen med Mjels kro. Ejeren af begge ejendomme Chresten Madsen stammede fra Helved og efter at have tilbragt flere år i Amerika ægtede han Kirstine Marie, født Lerbjerg, 1848-1918, og enke efter Hans Christiansen Bonde, 1839-1876, og drev ejendommen indtil en søn af H. Chr. Bonde, Hans Bonde vendte hjem fra Amerika og skulde overtage ejendommen. Hans Bonde, 1876-1945, overlod imidlertid ejendommen til sin søster Anne Marie, 1874-1917. (Se art. nr. 28, Broballe, deres hidtidige hjem).

Jacob Jepsen faldt i 1. verdenskrig. Anne Jepsen overdrog ejendommen til datteren Christine, født 1906, og hendes mand Peter Clausen fra Snogebæk, i 1923. Efter P. Clausens død i 1939 drev Christine Clausen ejendommen med bestyrer indtil 1968, da hun tog på aftægt, efter at have solgt ejendommen til Thomas Henriksen, født 1924 og

hustru Kæthe, født Sønichsen 1927. Thomas Henriksen havde indtil da ejet Færgevej 58, art. nr. 51. Hans forældre, Hans Henriksen og Anna flyttede med på aftægt i 1968, da art. nr. 51 blev solgt. Hans Henriksen født 1890. Anna, født Jensen, født i Skodborg 1898.

Mjels vandværk, art. nr. 180, er bygget 1938 som andels-selskab på arealer fra art. nr. 18 og art. nr. 4 (202 m²). Sene-re er arealet omkring vandværket udvidet for at give plads til en rundkørsel for DSB rutebiler.

Færgevej 41, art. nr. 270, er bygget 1975 af Aksel Olesen, søn af forpagter Svend Olesen og Kathe, født Grau, på ejendommen art. nr. 6. Aksel Olesen er født 1953 og uddannet murer. Grunden er udstykket fra art. nr. 4.

Mjels gl. skole, art. nr. 160. Areal ca. 0,4 ha. Bygningerne, der er fra 1926 og bygget af bygmester Schlichting, Bro-balle (arkitekter Dahl og Mundt), er opført i u-form med skolebygningen imellem to lærerboliger. Omtrent på sam-me sted lå indtil 1925 også en skole, »E stu skuel«, sådan som det ses på billederne fra dengang. »Den lille skuel« lå ca. 50 meter østligere med »E skuelplads« imellem. I den sydlige ende af »den store skole«, var der lejlighed til førstelæreren, og ovenpå var der så lejlighed til andenlære-ren.

Efter skoleloven af 1939 blev Mjels skole, som hidtil hav-de været en 7-klasses skole, reduceret til forskole for børn

Mjels Skole omkring 1930

i de tre første årgange, hvorefter den videre undervisning foregik i Nordborg skole, efter at der var oprettet skoleforbund med Nordborg kommune. Som følge heraf blev kun den ene skolestue brugt til undervisning i perioden fra 1940 til 1961, da den nuværende Oksbøl centralskole blev opført. I samme tidsrum blev den anden skoleklasse benyttet dels som kirkesal og dels som mødelokale for aftenskole og deslige. Efter 1963 gik bygningerne over til andet formål, idet der indrettedes kommunekontor i selve skolebygningen, mens den nordlige lærerbolig blev bolig for kommunesekretæren og den sydlige forblev lærerbolig.

Efter kommunesammenlægningen 1970 er kontorbygning en tildels benyttet som arkiv for storkommunen, mens de to beboelseshuse benyttes som lærerboliger.

Artiklen er en fortsættelse fra bind 3.

Indhold

Soldaten der blev pottemager	7
Om Jacob Nielsen.	15
Soldat i 1. Verdenskrig	22
Et blodigt drama på Als.	62
Sagn og fortællinger	73
Afsløring af flyminde.	82
Håndværk i Oksbøl sogn	87
Oksbøl som stationsby	122
Fra hus til hus i Mjels	129

Redaktionsudvalg: Claus Jørn Hjelm,
Leif Jespersen,
Martin Peter Jørgensen
Henning Wriborg.

Tekstbehandling: Susanne Gudnitz

Reproduktion og foto: Erik Nielsen

Tryk: grafisk arbejde as, Guderup

Forsidetegning: Henning Wriborg

OKSBØL SOGN

Historier og fortællinger

Scannet 2013 af Claus-Jørn Hjelm